

*LEXIKOLÓGIAI ÉS LEXIKOGRÁFIAI
ISMERETEK MAGYAR
(MINT IDEGEN NYELV)
TANÁROKNAK*

K R E

FÓRIS ÁGOTA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

K R E

KÁROLI GÁSPÁR
REFORMÁTUS EGYETEM

2018

**Lexikológiai és lexikográfiai
ismeretek magyar
(mint idegen nyelv)
tanároknak**

Károli Könyvek

Magyarnyelv-tanári segédkönyvek

Sorozatszerkesztő: Nádor Orsolya

Magyarnyelv-tanári segédkönyvek

**Lexikológiai és lexikográfiai
ismeretek magyar
(mint idegen nyelv)
tanároknak**

ÍRTA
Fóris Ágota

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó

Budapest, 2018

Felelős kiadó: dr. Sepsi Enikő, a KRE BTK dékánja.
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060
Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2018
© L'Harmattan Kiadó, 2018
© Szerzők, szerkesztők, 2018

Sorozatszerkesztő: Nádor Orsolya
Írta: Fóris Ágota
Szakmai lektor: Gaál Péter

Technikai szerkesztő: M. Pintér Tibor
Borítóterv: M. Pintér Tibor

A könyvsorozat a *Bethlen Gábor Támogatáskezelő Zrt.* támogatásával valósult meg.

ISBN 978-963-9808-96-6

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu • webshop.harmattan.hu

TARTALOM

Magyarnyelv-tanári zsebkönyvek Szerkesztői előszó a sorozat elé	7
1. Bevezetés	9
2. A lexikológia és a lexikográfia tárgya, korszakai, helye a nyelvészetben belül, intézményrendszere	10
2.1 A lexikológia és lexikográfia tárgya.....	10
2.2 A lexikográfia korszakai.....	10
2.3 A magyar lexikográfia	14
2.4 A lexikológia és lexikográfia helye a nyelvészetben belül	15
2.5 A lexikográfia szervezetei.....	16
Kérdések.....	17
Ajánlott olvasmányok.....	18
3. A lexikológia alapfogalmai	19
3.1 A lexikon (szótár) megközelítései.....	19
3.2 A szó fogalma.....	20
3.3 Szövegszó, szóalak, szótári szó	23
3.4 Szókincs, szókészlet.....	24
Kérdések.....	33
Ajánlott olvasmányok.....	33
4. A szótár mint referenciamű.....	35
4.1 A lexikográfia	35
4.2 A szótár	36
4.3 A szótárak típusai (szótártipológia)	39
4.4 Általános (nyelvi) szótárak	42

4.5 Speciális szótárak.....	43
4.6 Elektronikus és online szótárak.....	46
Kérdések.....	50
Ajánlott olvasmányok.....	50
5. A szótári szerkezet és a szótárelemzés szempontjai.....	52
5.1 A szótári szerkezet.....	52
5.2 Szempontok a szótárak elemzéséhez.....	54
Kérdések, feladatok.....	57
Ajánlott olvasmányok.....	58
6. Szótárkészítés és Szótárhasználat.....	59
6.1 Szótárkészítés.....	59
6.2 Szótárhasználat.....	61
6.3 Szótár és oktatás.....	62
6.4 Szótárkutatás.....	63
Kérdések.....	64
Ajánlott olvasmányok.....	64
7. Magyar nyelvű szótárak.....	66
7.1 Magyar tanulói szótárak.....	66
7.2 Magyar köznyelvi szótárak.....	67
Online szótárak.....	69
Irodalom.....	71
Források.....	76
A jegyzet elkészítéséhez felhasznált saját tanulmányok.....	78

MAGYARNYELV-TANÁRI ZSEBKÖNYVEK

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ A SOROZAT ELÉ

Magyar nyelvet tanítani magyarként bizony nagy felelősség, és sokan csak akkor szembesülnek azzal, hogy nem elég anyanyelvűnek lenni, hanem ez egy *önálló szakma*, amikor rutinos nyelvtanulóik az első, egyszerűnek látszó, mégis megmagyarázhatatlannak tűnő keresztkérdéseiket felteszik. Nyelvtanuló pedig volt, van és lesz, de csak akkor marad, ha a kíváncsiságát, tanulási vágyát felkészült tanárok elégitik ki. A magyar a kevéssé választott idegen nyelvek közé tartozik, megvannak sok évtizede, sőt már több évszázada is a jól körülhatárolható nyelvtanulói körei, néha azonban váratlan helyeken, például a szomszédos országokban merül fel az igény gyermekekben és felnőttekben egyaránt, hogy megismerkedjenek a velük együtt élő kisebbség nyelvével.

Könyvsorozatunk a Károli Gáspár Református Egyetem és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola együttműködésével megvalósuló *magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus továbbképzés* tapasztalatai nyomán formálódott és formálódik most is. Kidolgoztunk egy kétféléves képzési programot azoknak a pedagógusi képzéssel már rendelkező kollégáknak, akik valamilyen okból kapcsolatba kerülnek a magyarnyelv-tanítással, de hiányzik ehhez a felkészültségük. Az első tanév azonban szembesítette a hallgatókat és az oktatókat is azzal a ténnyel, hogy még a digitális korszakban is vannak olyan alapművek, amelyekhez nem mindenhol lehet hozzájutni. Ugyan az egyetemi jegyzetek mára kimentek a divatból, de a tapasztalataink alapján mégis úgy gondoltuk, hogy segítségként a lehető legtöbb tantárgyhoz elkészítjük azokat a zsebkönyv méretű tankönyveket, amelyek egy-egy tantárgy legfontosabb tudnivalóit tartalmazzák. Ennek az első kötetét adjuk most közre a Miniszterelnöki Hivatal Kárpátaljáért Felelős Kormánybiztosságának eszmei és anyagi támogatásával.

Akik olyan szerencsések voltak, hogy a magyar mint idegen nyelvi tanárképzés valamelyik formájában részt vehettek, rájöttek, hogy alapos, belső – anyanyelvi – grammatikai tudás nélkül nem tudnak kívülről

ránézni a nyelvre, és jelenségeit egy más anyanyelvű számára is megvilágítani. Sorozatunk kötetei között ezért több grammatikai tárgyú munka is helyet kapott. A nyelvtan mint alap nélkülözhetetlen, de önmagában nem elégséges tudás, hiszen a nyelvtanárnak át is kell tudnia adni a hangképzéssel, hangrenddel, intonációval, szókinccsel, kultúrával, a kommunikációval és a pragmatikával – az ezekből felépülő kommunikatív kompetencia négy fő elemével (beszédértés, beszédkészség, íráskészség, olvasáskészség) összefüggő ismereteket, tisztában kell lennie a Közös európai referenciakeret 6 nyelvi szintjével is. Ismernie kell – nem a laikusok szintjén – a szótárhasználatot, a nyelvkönyvválasztás kritériumait, a lexika tanításának módszereit, sőt írni és olvasni is meg kell tanítania a nyelvtanulókat. Célszerű, ha a nyelvtanár tisztában van a módszerek történetével is, hiszen nagyobb eszköztárból válogathat a különféle motivációval rendelkező tanulók számára, ha nemcsak az éppen divatos irányzatokat ismeri, emellett azt is tudja, hogy a magyar nem anyanyelvként való tanításának számos formája létezik. A képzésben részt vevő hallgató-kollégák egy része idegen nyelvként, mások – kisebbségiként – környezetnyelvként, megint mások származásnyelvként tanítják a magyar nyelvet. Ezek sok tekintetben eltérnek egymástól, és sokféle intézmény, oktatási program keretében valósulnak meg – a bevezető ismereteket tartalmazó tankönyv ezeket az ismereteket tárgyalja.

Reméljük, hogy munkánk eléri a célját!

Lectori salutem!

Budapest, 2018. április

Nádor Orsolya
sorozatszerkesztő

1. BEVEZETÉS

A kurzus – és e módszertani segédkönyv – célja a hallgatóság bevezetése a lexikológia és a lexikográfia témakörébe. Az alapvető lexikológiai és lexikográfiai ismereteken túl bemutatja azokat az elméleti kapcsolódási pontokat, amelyek megalapozzák a modern szótárkészítés és -használat kérdéseit.

A szemináriumon a hallgatók megismerik és elemzik a lexikológiai alapfogalmakat, és a magyar mint anyanyelv és a magyar mint idegen nyelv (MID) szempontjából fontos mai magyar szótárakat és adatbázisokat. (A hangsúlyt a szinkrón szótárakra helyeztem, ezért nyelvtörténeti, etimológiai szótárakkal nem foglalkozunk.) Cél, hogy elegendő ismeretet szerezzenek a magyar nyelvű és magyar kiadású szótárakról, és jártasságot szerezzenek a megfelelő szótárak kiválasztásában, a magyar nyelvet tanuló diákjaiknak órai és órán kívüli használatra megfelelő (offline és online) szótárakat tudjanak javasolni.

A szemináriumok nagyjából a hallgatók órai és önálló munkáján alapulnak. A fejezetek végén olyan feladatokat sorolok fel, amelyek segítségével a hallgatók feldolgozhatják és begyakorolhatják a lexikológiai és lexikográfiai ismereteket, és fejleszthetik szótárhasználati készségeiket.

A szeminárium eredményeként tapasztalatom szerint a hallgatók „más szemmel” kezdenek nézni a szótárakra: többségük örömmel fedezi fel, mennyi értékes információ található ezekben, sokan itt ismerkednek meg olyan újonnan megjelent művekkel, amelyekről egyébként nincs tudomásuk. Többen a hallgatók közül már tanítanak, vagy közintézményekben dolgoznak, és van javaslattételi lehetőségük az intézményük könyvtárának gyarapítására, vagyis kérhetik, hogy milyen szótárakat rendeljenek meg. A szemináriumon szerzett ismeretek birtokában a könyvtári állomány gyarapításáról is megfelelőbben tudnak dönteni.

2. A LEXIKOLÓGIA ÉS A LEXIKOGRÁFIA TÁRGYA, KORSZAKAI, HELYE A NYELVÉSZETEN BELÜL, IN- TÉZMÉNYRENDSZERE

2.1 A LEXIKOLÓGIA ÉS LEXIKOGRÁFIA TÁRGYA

A lexikológia a szókinccsel, szókészlettel foglalkozó tudományterület, a lexikográfia pedig a szótárakkal foglalkozik. Mindkét terület központi fogalma a *szó (lexéma)*, ezért is tartom fontosnak e diszciplínák alapfogalmainak egy kötetben való tárgyalását.

A lexikográfia – a grammatika mellett – az egyik legrégebbi nyelvészeti ág. A lexikográfia a gyakorlati szótárkészítésen túl elméleti kérdésekkel is foglalkozik, pl. a szótárkészítés alapkérdéseivel, a szótárak történetével, fejlődésükkel; egy kor vagy szerző lexikai repertoárjának összeállításával; egy nyelv (vagy annak nyelvváltozat-típusai) lexikai anyagának (szókészletének), a szavakra vonatkozó információk és/vagy a szavak történetével kapcsolatos információk összegyűjtésével. A lexikográfia olyan szak- és tudományterület, amely szótárakkal és más referenciaművekkel foglalkozik, két fő területe a szótárkészítés elmélete és gyakorlata (Hartmann és James 1998). A lexikográfusok vizsgálatának tárgya az, hogy hogyan alakulnak a kapcsolatok a szó mint lexikai egység és a szó mint lexikográfiai regisztrációs egység között, és hogy milyen tényezőktől függ a szavak szótárba kerülése. A figyelem középpontjában álló lexikai egységet a jelentés szempontjából vizsgálják és rögzítik, grammatikai és stilisztikai tulajdonságaival együtt. A szótárakban létrehozott szöveg különbözik a megszokottól, hiszen az olvasó nem folytonos és globális szöveget olvas, mint egy irodalmi mű esetében, hanem jól strukturált mikroszövegeket, amelyek szerkezete egy-egy mű esetében megegyezik, azonos az információs struktúrájuk.

2.2 A LEXIKOGRÁFIA KORSZAKAI

A lexikográfia kor szerinti felosztása a szótárak jellemzői alapján történhet.

(1) Az első időszakban, az ókorban és a középkorban, a glosszáktól a glosszáriumokig jutott el a fejlődés (a középkori magyar szójegyzékekről

lásd Benkő 2002/1967: 50–62, 259–269). A lexikográfia ezekben a korokban nem a lexika szisztematikus rögzítését jelentette, hanem sokkal inkább *glosszák* összeállítását. A középkorban az európai területen a latin és a vulgáris latin szétválása vezetett a kétnyelvű szótárak kialakulásához. Amikor a latin nyelv a papság számára is idegenné vált a mindennap használt nyelvhez képest, szükségessé vált a lexikai készlet közvetítése a klasszikus és vallásos szövegek megismeréséhez, ezek pedig néhány esetben már alfabetikus struktúrát mutattak. Ekkor jöttek létre a betűrendes szójegyzékek, szótárak. A glosszaíró munkája hasonlított a jövőbeli lexikográfuséhoz. Azok a glosszák, amelyek a szinonimákat gyűjtik össze, hasonlítanak a nyelvi szótárakhoz. Azok, amelyek dolgokat írnak le, amelyek a természetet pontosítják, a távolságokat írják le, az enciklopédikus szótárak felé mutatnak.

(2) A humanizmus és reneszánsz korában a világgjárók, utazók, kereskedők igényeihez igazodva jöttek létre a poliglott (soknyelvű) szótárak. A műveltség megváltozása, a görög, arab, héber nyelvű művek európai nyelvekre fordítása is számos szótárt hívott életre. A reformáció a Biblia nemzeti nyelvekre fordításával élénkítette meg az új szótárak, szójegyzékek elkészítését. A könyvnyomtatás technikája is elősegítette a szótárkészítést, ennek eredményeként gyorsabban és olcsóbban lehetett könyvekhez és szótárakhoz hozzájutni. Kétféle típusú szótár volt gyakori: az egyik, amely egynél több nyelvet ölelt fel, mint Calepinus *Dictionarium linguae latinae* (1502) című műve, amelyet később soknyelvűvé bővítettek, a másik pedig, amely csak egy nyelv lexikai anyagát gyűjtötte össze.

(3) A XVII. század az első nagy európai szótárak létrejöttének ideje, a modern lexikográfia kezdete. Ebben az időszakban egyre több mű jelenik meg latin helyett nemzeti nyelveken. Az első nagy jelentős egynyelvű európai értelmező szótár az olasz nyelven készített *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612), amely a többi európai szótár modellje és archetípusa. A szótár nagy előrelépés volt a szótárkészítésben: nagy volt a szóanyaga, sokféle alosztályra bontotta a szókincset, a jelentéseket definíciókkal és szinonimákkal magyarázta, közmondásokat és szólásokat is rögzített; a címszavait és a példamondatokat a Trecento nagy olasz íróinak műveiből gyűjtötték.

(4) A XVIII–XIX. század a lexikográfiai kodifikáció időszaka, amikor véglegesen kialakult a nyomtatott szótárak struktúrája. Ez egyúttal a nagy lexikonsorozatok és enciklopédiák készítésének időszaka. Az

enciklopédia modern – ábécérendes, szótárszerű – formájának kialakítása a XVIII. században történt meg, a műfaj mintapéldája a Diderot-féle francia *Enciklopédia [Enciklopédia, avagy a Tudományok, Művészetek és Mesterségek Szótára (1751-1772)]*. Az enciklopédiában megadott fontos információk: a szavak jelentése definíciókkal, a használatuk illusztrálása mondatokkal, és hogy miért kerültek a szótárba, továbbá a kiejtés, a helyesírás, és az etimológia.

(5) Az ötödik szakasz a XX. század, az új kezdeményezések százada. Ekkor készítik el a nemzeti nyelvek nagy történeti szótárait, és az úgynevezett teauruszokat (fogalomköri szótárakat). Előterbe kerül a nemzeti nyelv diakronikus vizsgálata, több évszázadot felölelnek a szótárak anyagai, különös figyelemmel az írott nyelvi hagyományokra. A korpusz forrása nem csak irodalmi, és a szavakat kontextusukban (szövegkörnyezetükben) vizsgálják.

A század második felében a számítógépes módszerek alkalmazásával a szótárkészítés és a szótárhasználat is jelentősen megváltozott a korábbiakhoz képest. Már az 1960-as években a legmodernebb szövegelemzési metódusokat alkalmazták, és a számítógépes módszerek segítségével megkezdték a szógyakorisági vizsgálatokat és a gyakorisági szótárak kiadását. A század végére a számítógépes eszközök és korpuszalapú szótárak készítése és használata általánosan elterjedt, és megjelentek az elektronikus szótárak.

(6) Az 1990-es évektől napjainkig tartó jelenkori időszakot egy újabb korszakként sorolhatjuk be, hiszen az információkezelés és információtárolás gyökeres változásokon ment át, az online szótárak, a mobilszótárak megjelenése az e-lexikográfia megerősödéséhez vezetett.

Az 1990-es években a lexikográfiában történt paradigmaváltás elsősorban a tudományos-technikai robbanás következményeként jelent meg: műszaki-informatikai eszközök és szoftverek lexikográfiában – és általában a nyelvészetben – való felhasználásának eredménye. Az 1990-es évek elején terjedtek el tömegesen a személyi számítógépek, és ekkortól vált lehetővé a laikusok számára is az internetezés azzal, hogy megszületett a WWW (World Wide Web), vagyis a világháló. Az internet és a számítógépek tömeges elterjedése és egyszerű használata az adatgyűjtési és a szótárszerkesztési folyamatot is leegyszerűsítette. Az elektronikus szótárak, majd az online szótárak megszületése és fejlődése, a szótárkészítési szabványok megjelenése – pl. az SGML (Standard Generalized Markup

Language, magyarul 'általános szabványos kijelölő nyelv'), amely 1986 óta nemzetközi ISO szabvány (ISO 8879:1986); a terminográfiai és lexikográfiai munkára vonatkozó szabványok, mint az ISO 1951:2007 és az ISO 12199:2000 –, továbbá az online korpuszok felhasználása a szótárkészítésben mutatják, hogy a korábbiakhoz képest alapjaiban változott meg a szótárkészítés. A szótárhasználat is nagy változásokon ment át, egyre többen használták az új hordozón megjelenő műveket. A papírszótárak mellett megjelenő elektronikus szótárak használatához számítógépre volt szükség, az online szótárak olvasásához pedig internetkapcsolatra – ennek számos előnyével együtt, pl. hogy a számítógépünk előtt ülve érhetünk el olyan információkat, amelyekhez korábban csak könyvben, könyvtárban vagy hosszas utánajárással jutottunk hozzá.

Két évtizeddel e változások után, a 2010-es évtizedben újabb paradigmaváltás történt: a legfrissebb információtechnológiai fejlesztések a szótárkészítésre is jelentős hatást gyakoroltak. A változásokat a szemantikus technológiák megjelenése és elterjedése hozta el számunkra azzal, hogy nyílt forráskódú programok segítségével bárki szerkeszthet és közzétehet adatbázisokat, ontológiákat vagy szótárakat. Ezek az új alkalmazások az XML technológián alapulnak:

„Míg a szintaktikai paradigma jellemző nyelve a HTML, a szemantikai paradigma valamennyi technológiája XML alapú. A kettő közötti különbség lényege, hogy az első a dokumentumok közzétételének formai aspektusát ragadja meg és a dokumentumok szerkezetére valamint megjelenítésére vonatkozóan kódol információt, az XML nyelvekkel az előzők mellett az is leírható, hogy egy adott fogalmon mit értünk” (Tóth 2010: 236).

Egyre szélesebb kör használja az e- és m-alkalmazásokat (applikációkat). Már nem az a kérdés, hogy papírszótárt vagy elektronikus szótárt használ-e valaki, hanem hogy asztali számítógépen, hordozható számítógépeken (laptop, netbook), vagy okostelefonon használ-e szótárt. A jelenlegi trendek a mobil kommunikációs eszközök (okostelefonok, táblagépek) térhódítását mutatják.

Az online szótárak megjelenésével még egy dolog változott gyökeresen: megjelentek a használók számára ingyenes szótárak, és a legtöbb felhasználó ezeket használja szívesebben. Ez a tendencia szükségessé tette a szótárak üzleti modelljének és marketingjének a megváltoztatását.

2.3 A MAGYAR LEXIKOGÁFIA

A magyar lexikográfia korszakait a magyar nyelvtörténeti korszakok alapján tárgyalják a nyelvtörténeti kézikönyvek. Az első nyelvemlékek az ómagyar korból maradtak ránk, ezek között vannak szöveges emlékek, glossza jellegűek, és szótárszerűek. A szó- és kifejezőkészlet elemeit eleinte latin–magyar nyelvpárokban készítették, főleg iskolai használatra. Ezeknek az emlékeknek három fő típusát különböztetik el: kéziratos glosszák, szójegyzékek és szótárak, melyek a XI. és XVI. század közötti időszakban keletkeztek.

A XVI. századtól (a középmagyar kortól) jelentek meg a nyomtatott nyelvemlékek, köztük a nyomtatott szójegyzékek, nyomtatott szótárak és szólásgyűjtemények. Ebben az időszakban terjedtek el a soknyelvű szójegyzékek és szótárak. Az első ilyen többnyelvű, magyar nyelvű anyagot is tartalmazó szótárak egyike a Calepinus-féle szótár tíznyelvű kiadása (Lyon, 1585), a másik pedig Verantius Faustus ötnyelvű szótára (Velence, 1595) (lásd Benkő 2002/1967: 30–93).

Az első jelentős magyar nyelvi kiindulású nyomtatott szótárakként Szenczi Molnár Albert *Dictionarium Ungarico-Latinum* (Nürnberg, 1604) című művét, és Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaedia* (Utrecht, 1653) című műveit tartjuk számon a XVII. századból. A XVIII. század legjelentősebb magyar szótárai Pápai Páriz Ferenc *Dictionarium Latino-Hungaricum* és *Dictionarium Hungarico-Latinum* (Lőcse, 1708) című művei; ezek több kiadást is megértek.

A XVIII. század végétől kezdve (az újmagyar korban), a felvilágosodás, majd a reformkor időszakában fellendült a szótárírás hazánkban, és számos új típusú szótári mű jelent meg: pl. magyar egynyelvű szótárak, nyelvjárási szótárak, szakszótárak, német–magyar nyelvpárú szótárak, irodalmi művekhez csatolt írói szójegyzékek. Ebben az időszakban adták ki pl. Kresznerics Ferenc *Magyar Szótár* (1831–1832) című kétkötetes művét. A XIX. század második felében jelent meg Czuczor Gergely és Fogarasi János nagy vállalkozása, *A magyar nyelv szótára* címmel (1862–1874) hat kötetben. Ez szinte „kultikus” szótárrá vált, és az interneten több weboldalon is elérhető az anyaga.

A magyar szótárirodalom történetéről megjelent összefoglaló művek Melich János (1907) *A magyar szótárirodalom*, és Gáldi László (1957) *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*

című írásai, ezekben, és a szótártani bibliográfiákban (pl. Magay 2004b, 2010) találunk részletesebb adatokat a magyar szótárirodalomról.

Az értelmező szótárak kiadása már a XIX. században megkezdődött, de a modern szótárkészítési elvekre épülő első nagy értelmező szótárunkként a Bárczi Géza és Országh László vezetésével (már az újabb magyar korban) készült *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* (1959–62) hét kötetes kiadását tartjuk számon. (A készítési elvekről részletesen lásd Országh 1962.) E szótár anyagára alapozva készültek el a magyar értelmező kéziszótárak későbbi kiadásai, így Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós szerkesztésében a *Magyar értelmező kéziszótár* 1972-ben, és Pusztai Ferenc főszerkesztésében a *Magyar értelmező kéziszótár* átdolgozott, második kiadása 2003-ban. Ezeket követték más értelmező kéziszótárak, pl. Pusztai-féle kéziszótár NET-es verziója (Pusztai 2014), vagy az Eőry Vilma szerkesztésével készült *Értelmező szótár+* (ÉrtSz.+ 2007). A XX. században jelent meg az első szinonimaszótár *Magyar Szinonimaszótár* címmel (O. Nagy–Ruzsicky 1978), továbbá kétnyelvű szótárak, speciális szótárak és szakszótár sorozatok, történeti-etimológiai szótár és számos tájszótár. Már a XXI. század elején, 2006-ban jelent meg *A magyar nyelv nagyszótára* (Nszt.) első kötete. E szótár anyaga 2017-től a weben is elérhető.

A XX. század végén nálunk is megjelentek az elektronikus szótárak, mára pedig számos magyar nyelvű online szótár in található a világhálón.

2.4 A LEXIKOLÓGIA ÉS LEXIKOGRÁFIA HELYE A NYELVÉSZETEN BELÜL

A lexikológia és a lexikográfia is kapcsolatban áll más nyelvészeti ágakkal, elsősorban a szókincs feldolgozásának és tárolásának különböző megközelítési módjai következtében.

A lexikológia diakrón vagy szinkrón aspektusból foglalkozik egy vagy több nyelv szókincsével, vizsgálati területe átfedést mutat a morfológiával és a jelentéstanal, valamint a szókincs változásait vizsgáló történeti nyelvészettel, az etimológiával, továbbá a kontrasztív nyelvészettel.

A szókincsre vonatkozó diakrón nyelvészeti eredményeket gyűjtik össze a történeti szótárakban és az etimológiai szótárakban. A szinkrón nyelvészet (jelentéstan, grammatika, fordítástudomány) eredményei

jelennek meg pl. az értelmező típusú szótárakban; a kétnyelvű szótárak a forrásnyelvi szókincs megfelelőit (ekvivalenseit) tartalmazzák egy másik nyelven (célnyelven); a szakszótárak tartalmazzák a szakszókincssel kapcsolatosan összegyűjtött meghatározásokat, kontextusokat, ekvivalenseket; a gyakorisági szótárakban találjuk a szókincsre vonatkozó gyakorisági információkat; léteznek kiejtési, ragozási, kollokációs szótárak stb. A szótárban minden lemmának van grammatikai kategóriája, megad fonológiai, morfológiai és mondattani információkat. Ma már a számítógépes nyelvészet és a korpusznyelvészet módszerei és eredményei nélkülözhetetlenek a lexikográfiában. A szótárdidaktika fontosságát mutatják az alaplexikák (alapszókincs-listák), amelyek a nyelv leggyakrabban használt és/vagy legfontosabb szavait tartalmazzák az oktatás megkönnyítésére; ezek elkészítéséhez a nyelvtatisztika nyújt segítséget.

2.5 A LEXIKOGRAFIA SZERVEZETEI

A lexikográfia nemzetközi szervezetei közül az európai szervezet az **EURALex** – European Association for Lexicography (honlapja: <https://euralex.org/>).

Az **EURALex** két évente rendez meg változó helyszíneken európai konferenciáit, az ezen elhangzott előadásokat konferenciakötetekben jelentetik meg. Más földrészekben is létrehozta lexikográfiai szervezeteit, ezek az alábbiak:

- DSNA – Dictionary Society of North America,
- AFRILEX – African Association for Lexicography,
- ASIALEX – Asian Association for Lexicography,
- AustraLex – Australasian Association for Lexicography.

A különböző szervezetek 2015-ben hozták létre a globaLex nevű világszervezetet (honlapja: <http://globalex.link/>). Ennek célja a tudás megosztásának támogatása.

Európában három országban hoztak létre nemzeti lexikográfiai szervezetet, ezek a következők:

- Dánia – Foreningen af Leksikografer i Danmark,
- Spanyolország – AELex: Asociación Española de Estudios Lexicográficos,
- Nagy-Britannia – ATL: Association for Terminology and Lexicography.

A lexikográfia legfontosabb nemzetközi folyóiratai a következők:

- *IJL* (International Journal of Lexicography),
- *Dictionaries* (Journal of the Dictionary Society of North America),
- *Lexicographica* (International Annual for Lexicography),
- *LexicoNordica* (Journal of the Nordisk Forening for Leksikografi),
- *Lexikos* (Journal for the Lexicographical Specialist),
- *Lexicography* (Journal of ASIALEX),
- *KDN* (Kernerman Dictionary News).

Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályán belül hozták létre a Szótári Munkabizottságot. A munkabizottság tagjai neves magyar lexikográfusok. A bizottság elindított egy könyvsorozatot *Lexikográfiai Füzetek* címmel, ennek kiadója az Akadémiai Kiadó.

A MANYE (Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, honlap: www.manye.hu) két évente tartott kongresszusain van külön lexikográfia szekció; a kongresszuson elhangzott előadásokat kongresszusi kötetekben jelentetik meg.

Lexikográfia szak több egyetem képzési kínálatában is szerepel; a képzések közül magyar vonatkozású az EMLex (European Master in Lexicography) nemzetközi program keretében található: ennek a hálózatnak a magyar tagja a Károli Gáspár Református Egyetem, a képzés a Német Tanszéken folyik (Hollós Zita vezetésével) német és angol nyelven.

KÉRDÉSEK

1. Milyen korszakai vannak a lexikográfiának? Milyen típusú szótárak voltak a legelterjedtebbek az egyes korszakokban?
2. Milyen jellemzői vannak a jelenkori lexikográfiának? Milyen alapvető változások történtek az 1990-es években és a 2010-es években a szótárkészítésben és -használatban?
3. Milyen más nyelvészeti ágakkal áll kapcsolatban a lexikográfia?
4. Melyek a lexikográfia főbb nemzetközi szervezetei és folyóiratai? Melyek a lexikográfia magyar szervezetei?
5. Válasszon ki egy szervezetet, és keresse meg az interneten! Tanulmányozza a honlapon levő információkat! Miről kap tájékoztatást a honlapjukon?

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

Benkő Loránd (szerk.) 2002/1967. *A magyar nyelv története.*

Tankönyvkiadó, Budapest, 50–62, 259–269.

EURALex: <https://euralex.org/>

globaLex: <http://globalex.link/>

3. A LEXIKOLÓGIA ALAPFOGALMAI

E fejezetben a lexikológia legfontosabb alapfogalmait tárgyaljuk, ezek a *szótár*, a *lexikon*, a *szó*, a *szókincs*, a *szókészlet*, a *mentális szótár*.

Nézzük meg először, hogy a magyar nyelvben a *szótár* szót milyen értelemben használjuk. A magyar *szótár* szó a magyar nyelvben poliszém: 1. egyik jelentésében az egyéni szókincset, 2. másik jelentésében egy nyelv szókészletét, 3. harmadik jelentésében a lexikográfiai típusú művet jelöli (a referenciaműveket) (fizikai formában megjelenő, nyomtatott vagy elektronikus, szavakhoz kapcsolt nyelvi adatok gyűjteményes adatbázisa), 4. újabban pedig a mentális szótárt is hívják így röviden (igaz, ez némi átfedést mutat az 1. jelentéssel). Ebben a fejezetben a szókincs és a szókészlet kérdéseivel foglalkozom (a lexikográfiai típusú szótárral pedig a 4. fejezetben).

Számos módon közelíthetünk a *szó*, a *szókincs*, a *szókészlet*, a *szótár*, a *lexikon*, a *mentális szótár* fogalmak meghatározása felé. A három legfontosabb megközelítési mód a következő: 1) a szóalapú megközelítés (ilyen a hagyományos leíró nyelvészet, a lexikológia, a lexikográfia), 2) a fogalomalapú megközelítés (a terminológia, vagy a szinonimavizsgálatok), és 3) a grammatikaalapú megközelítés (formális elemzés).

A fogalmak halmazának többsége nem rendelkezik éles határokkal, a határok elmosódottak, ezért a halmazok részben átfedik egymást. Ez vonatkozik a nyelvészeti kategóriákra is, ezen a területen is fokozatai vannak a halmazok elemeinek osztályba sorolásánál bizonyos elemek egyik vagy másik halmazhoz való tartozásának. A vizsgálataim tárgyát képező szavakkal jelölt entitások halmazainak elmosódott határai miatt áll elő az a helyzet, hogy más-más oldalról közelítve a kialakítandó kategóriákat, kisebb-nagyobb eltéréseket tapasztalunk.

3.1 A LEXIKON (SZÓTÁR) MEGKÖZELÍTÉSEI

A hagyományos leíró nyelvtan nem határolja el egymástól következetesen a beszélő és a hallgató nézőpontját, de a leírás leginkább a hallgató (az

interpretáló) nézőpontjának felel meg (analitikus diszciplína). Apreszjan (1971: 23) szerint a hagyományos leíró nyelvtan „Kiinduló anyagnak a nyelvi formákat veszi, és a nyelvészeti elemzés eredménye – minden egyes forma lehetséges jelentéseinek (vagy funkcióinak) a felsorolása”. A hagyományos grammatikákban a leírás leggyakrabban a forma meghatározásával indul, majd az ezekkel kifejezhető jelentéseket adják meg. A strukturális nyelvészet képviselői azért bírálták a hagyományos nyelvészeti kategóriákat, mert ezeket túlságosan szubjektívnak találták; számos új osztályozási szempontot vezettek be, ezzel együtt a terminológiát is megváltoztatták (pl. a hagyományosnak mondható szófaji kategóriák helyett más kategóriák bevezetése). A strukturalistákhoz hasonlóan a kezdeti generatív nyelvészet képviselői, illetve a formális nyelvészek is szubjektivitásuk miatt bíralták a hagyományos nyelvészeti kategóriákat, és új osztályozási szempontokat vezettek be, sőt vezetnek be mind a mai napig, továbbá egyfajta formális logikai terminológiát vezettek be és alkalmaznak.

3.2 A SZÓ FOGALMA

A szónak más-más tulajdonságai emelkednek ki, ha jelentése, alakja vagy pedig funkciója felől közelítünk hozzá. A különböző nyelvészeti ágak más-más aspektusból közelítik meg a szó fogalmát. A szó univerzális definícióját nem tudjuk megadni, de a szó fajfogalmainak definícióit igen .

A SZÓ FOGALOM STRUKTURÁLIS NYELVÉSZETI MEGKÖZELÍTÉSE

A strukturális nyelvészet legjelentősebb előfutárainak Ferdinand de Saussure-t és Baudouin de Courtenay-t tartják. A strukturális nyelvészetben három nagy jelentős klasszikus iskolát különítenek el, ezek mind magukénak vallották Saussure elméletét, és mind a XX. század 30-as éveiben élték fénykorukat: 1) A prágai iskola (funkcionális nyelvészet), amelynek fő alakjai Trubeckoj és Jakobson, 2) a koppenhágai iskola (glosszematika), melynek vezetője Hjelmslev, és 3) az amerikai strukturalisták (deszkriptív/disztributív nyelvészet), melynek fő képviselői Bloomfield és Harris (részletesen lásd Apreszjan 1971: 41–81). Maga a *strukturális nyelvészet* megnevezés kb. az 1940-es évektől terjedt el, és a nyelvészetnek azt az ágát nevezik így, amely „szinkrón (ritkábban: diakrón) [nyelvi] struktúrákat vizsgál. Viszont ma már nem

lehet struktúrákat másképpen vizsgálni, mint a matematika (szűkebben: a modern algebra) módszereivel”, írta Papp Ferenc 1966-ban (Papp 2005/1966: 78). Mára a strukturális nyelvészet ágai és az újonnan megjelenő irányzatok sokféle nevet viselnek. A számítógépes nyelvészet a nyelvi struktúrákat vizsgálja, de az alkalmazott nyelvészethez szokták sorolni; a formális nyelvészeti ágakat az elméleti nyelvészethez sorolják, ez utóbbi a formális logika, a halmazelmélet nyelvezetével írja le a struktúrákat.

A strukturális nyelvészetben merült fel először az a probléma, hogy a szó fogalma általános nyelvészeti szempontból nem határozható meg egyértelműen. A hagyományos leíró grammatikával szemben egyes nyelvészek már a XIX. század végén elkezdték a leíró grammatika alapjainak kritikai vizsgálatát, és felismerték, hogy a hagyományos leíró grammatika alapfogalmai pontatlanok. A szó fogalmának az egyik legelterjedtebb leíró nyelvészeti meghatározása volt A. Meillet definíciója, eszerint „a szó: adott nyelvtani használatra képes, adott hangok együttesének és egy, ezekhez társuló, adott jelentés összekapcsolásának az eredménye” (idézi Apreszjan 1971: 15). Apreszjan alapos kritika alá vette e meghatározást, és megállapította, hogy ez a kritérium a „szavak halmazán kívül még legalább a szókapcsolatok és a morféimák (köztük a grammatikai morféimák) halmazára is alkalmazható, és hibája, hogy „egyáltalán nem veszi számításba azt a tényt, hogy a nyelvben a fonetikai mutatók eltérnek a grammatikaiaktól és a szemantikaiaktól, és a grammatikaiak a szemantikaiaktól” (Apreszjan 1971: 15–29). Vannak esetek, amikor egyes nyelvi formák szemantikai szempontból egyetlen szónak, grammatikai szempontból pedig kettő vagy több szónak számíthatók. „A tradicionális nyelvtan még a szó grammatikai formájának fogalmát is úgy határozta meg, hogy igen nagy véleménykülönbségekre ad lehetőséget azon belül, hogy mely egységek tekinthetők egy és ugyanazon szó alakjainak” írja Apreszjan (1971: 17), példaként hozza erre a főnevek kicsinyítő képzőjét, vagy a melléknevek fokozására szolgáló szuffixumokat. Pontos meghatározás híján a szó grammatikai formáinak meghatározására szolgáló kritériumok megállapítása is nehézségekbe ütközik, ezért végeredményben a szó grammatikai formáinak a megállapításához ismerni kell annak jelentését. A jelentés fogalma azonban nem elég pontosan meghatározott ahhoz, hogy azonosító kritériumként lehessen használni. Mindebből következik, hogy a szó általános, univerzális meghatározása nem lehet

kielégítő. Emiatt számos nyelvész egy általa meghatározónak tartott szempontból határozza meg, hogy mi a szó, és ezt a szempontot tekinti a szó alapvető ismérének. Az értelmezéshez leggyakrabban az alábbiakat veszik figyelembe: „1. a hangsúly egyedien egységes voltát (fonetikai ismerv), 2. a szónak a mondatra való potenciális visszavezethetőségét (szintaktikai ismerv), 3. a szó oszthatatlanságát vagy egységbe-formáltságát (morfológiai jellemző)” (Apreszjan 1971: 18). Apreszjan – végeredményben – terminológiai problémaként írja le a szófogalom problémáját, és – mint írja – „az alapvető nyelvészeti fogalmak pontatlansága egyenes és elkerülhetetlen következménye annak a ténynek, hogy végső soron *szemantikai* alapon határozták meg ezeket a fogalmakat”, és hogy „az ún. ’szemantikai kritérium’ tisztán intuitív, mivel a hagyományos nyelvészetben a jelentésnek nincs teljes, formális leírása” (Apreszjan 1971: 20–21).

Ma már elfogadott tény, hogy a **szó fogalma nem univerzális** – különböző nyelvekben, illetve a nyelvészet különböző ágaiban mást és mást értenek a szó fogalmán; lényegében többféle értelme, értelmezése elfogadott. Kiefer (1998) az Új magyar nyelvtan-ban és Kenesei (2000) a *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia* kötetében négyféle szómeghatározást ismertet részletesen (morfológiai, fonológiai, szintaktikai, lexikai szó), más szakirodalmakban az ortográfiai (helyesírási vagy tipográfiai) szó is megjelenik. A különféle szódefiníciók közül a lexikológia és lexikográfia területén a két legfontosabb az ortográfiai szó és a lexikai szó elkülönítése és meghatározása.

1) Ortográfiai értelemben (és a számítógépes nyelvészet szempontjából is) *ortográfiai szó*-nak tekinthető minden olyan nyelvi egység, amelyet egybe írunk (egyetlen szóként kezelünk), általában két szóköz között vagy írásjelek között található. A magyar értelemző típusú szótárakban a szótári címszavak legtöbbször ilyen ortográfiai egységek. Ebben az értelemben szónak tekinthetők az alábbi szavak (valójában különböző szóalakok): pl. ház, házak, házat, vajaskifli. A szótári címszavak esetében a ragoktól megfosztott egytagú és többtagú – de egybeírt – tőszavakat és összetett szavakat veszik fel címszavakként, pl. ház, vajaskifli.

2) Szemantikai szempontból *lexikai szó (lexéma)* minden olyan egytagú vagy több tagból álló nyelvi egység, melynek jelentése nem vezethető le alkotóelemeiknek a jelentéséből. Lexikai szó minden lexikalizálódott alakzat, függetlenül attól, hogy egyetlen szótövet tartalmaz-e, vagy többet. Lexéma lehet tehát egy tőszó, egy képzett szó, egy összetett szó, egy

szószerkezet ('frazeológiai egység') vagy mondat (lásd Kiefer 1998: 189). Kenesei (2000: 76–91) – mivel valójában jelentéstani egységről van szó – *lexikai-szemantikai szónak* nevezi a lexikai szót. Ebben az értelemben lexikai szónak tekinthetők pl. az alábbiak: fut, kétszínnyomtatás, kettős működésű kétfokozatú szivattyú, A hazug embert előbb utolérik, mint a sánta kuttyát.

3.3 SZÖVEGSZÓ, SZÓALAK, SZÓTÁRI SZÓ

Ma már közismert, hogy a *szó* megnevezés legalább három különböző dolgot jelöl: szövegszót, szóalakot, szótári szót. Ebben az összefoglalóban Antal László (1959), Papp Ferenc (2006/1974), Zsemlyei János (2002) és Szirmai Mónika (2005) írásait veszem alapul. E szerzők egészen más oldalról közelítik meg a szó fogalmát, gyakran másképp is nevezik az egyes fajfogalmakat, mégis, a különböző megnevezésekhez tartozó értelmezések lényegében azonosak. Félkövérrrel emelem ki a legáltalánosabban elterjedt megnevezést.

(1) A **szövegszó** (Papp 2006/1974), *szóelőfordulás* (Zsemlyei 2002), a számítógépes nyelvészetben *token* (Antal 1959): „egy szövegben akár többször is előforduló bármely szó; vö. szövegszó” („példány”) (Szirmai 2005: 172).

(2) A **szóalak** „a szótári szók valamennyi lehetséges szóelőfordulásának, vagyis minden toldalékos (jeles, ragos) és toldalék nélküli formájának egyike” (Zsemlyei 2002: 5, Papp 2006/1974), a számítógépes nyelvészetben *type*: „a szövegben előforduló különböző írásképű szó (pl. bot, botot, botja)” (Szirmai 2005: 173).

(3) A **szótári szó** (Zsemlyei 2002), *lexéma* (Papp 2006/1974), a mai számítógépes nyelvészetben és a lexikográfiában *lemma* vagy *címszó* pedig a különböző szóalakok egy együvé tartozó csoportjának képviselője, „az azonos szótöbblől származó összes (általában azonos szófajú) szóalakot átfogó kategória” (Szirmai 2005: 170), pl. bot.

Nézzünk egy egyszerű példát a szó fajfogalmainak megkülönböztetésére:

A katonák a tábornokot várják, hogy megtámadják végre a várat.

1. Ez a mondat 10 szövegszóból áll: *a, katonák, a, tábornokot, várják, hogy, megtámadják, végre, a, várat.*
2. 8 szóalakot tudunk elkülöníteni: *a, katonák, tábornokot, várják, hogy, megtámadják, végre, várat.*

3. 8 szótári szóból áll a mondat: *a, katona, tábornok, vár¹, hogy, megtámad, végre, vár²*.
4. Ezeket betűrendbe rendezve a következő listát kapjuk: *a, hogy, katona, megtámad, tábornok, vár¹, vár², végre*.

A szóalakok szótári szóvá alakításának folyamatát hívják a nyelvészeti szakirodalomban *lemmatizálás*nak.

3.4 SZÓKINCS, SZÓKÉSZLET

A *szótár* szó jelentéseinek sokoldalú megközelítéséhez a szófogalom megadásán túl még két fontos fogalmat kell megadni, ezek a *szókincs* és a *szókészlet*. A *szótár* szó meghatározása, típusa függ attól, hogy a benne tárolt szavak milyen halmazból származnak, és milyen céllal építik a szótárt. A *szókincs* a beszélő egyedek egyéni nyelvhasználatához, a *szókészlet* a nyelv egészéhez tartozó fogalom.

A *szókincs*, *szókészlet* szavakat számos nyelvészeti közleményben egymás szinonimájaként használják a szerzők, sőt, általánosnak mondható a *szókincs* szó elterjedt használata mindkét értelemben. A szókincs (angol *vocabulary*, francia *vocabulaire*, olasz *lessico*) vonatkozhat az egyéni szókincsre, vagy egy nyelv/nyelvváltozat szókincsére (ez utóbbit szokták szókészletnek is nevezni).

EGYÉNI SZÓKINCS

Az *egyéni szókincs* az egyén aktív és passzív szókincsét foglalja magába. Egyes holisztikus szemantikai felfogások szerint az egyéni szókincs halmazának elemei mindenki számára más-más jelentést hordoznak, ezért csak úgy lehetne valós leírást készíteni az egyes nyelvekről, ha minden egyes egyed leírná, hogy számára mit jelent egy-egy szó. Az egyes beszélők szókincsre, ebben az értelemben, nemcsak a tárolt szóalakok számában tér el egymástól, hanem az egyes szavak jelentésében is különbözhet. – Ezzel a felfogással szemben az vethető fel, hogy nem veszi figyelembe azt, hogy az egyén szókincsre a közös nyelvhasználat során, hosszú idejű kölcsönhatások folyamatában alakul ki, és hogy az egyének szókincsre komplex szemantikai és szintaktikai ismeretekkel összekapcsolt rendszer.

Ismereteink szerint az egyéni szókincs legteljesebb leírásai az írói szótárakban találhatóak – igaz, e szótárak is csak az írók írásban megjelent

műveinek korpusza alapján készültek, és így csak az aktív szókincsük nagy részét tartalmazhatják, nem szerepelnek bennük a ki nem nyomtatott írások és a verbális megnyilatkozások során használt szavak, valamint a passzív szókincsük.

Az egyéni szókincs az egyén fejében levő szókincs – valójában a mentális lexikonnal is azonosítható. Bár igaz, hogy az agyi (mentális) lexikon jóval több információt tartalmaz pusztán szólistánál.

EGY NYELV/NYELVVÁLTOZAT SZÓKÉSZLETE

Egy nyelv vagy nyelvváltozat szókészlete egy-egy nyelv (vagy nyelvváltozat) szókészletének teljességét foglalja magába. Természetesen – mivel a szókészlet végtelen és változó – ennek teljes leírására nincs lehetőség. A lexikográfiai típusú művek (a különböző szótárak) az egyes nyelvek szókészletének legáltalánosabban használt részét tartalmazzák – az ebből való merítés és a címszavakról való információk megadása a szótár típusától is függ. Például az általános (köznyelvi) szótárak célja elsősorban az általánosan ismert és gyakori használatú szavak tárolása (e szókészlet rögzítése) és az ezekről történő információadás, ezzel szemben a speciális (pl. terminológiai szótárak) célja az egy doménon (tárgykörben) használt szavak – lehetőleg – teljes körű leírása.

A magyar nyelv szókészletéről írott összefoglaló tanulmányában Gerstner a nyelv működéséhez (a kommunikációhoz) három alapvető összetevőt tart szükségesnek: a fonológiai rendszert, a szókészletet és a grammatikai rendszert. A szavakat úgy írja le, mint önálló nyelvi jeleket, amelyekben „az adott nyelvet beszélő közösség által kialakított fogalom szorosán kapcsolódik egy ugyancsak ennek a közösségnek a nyelvhasználatában kialakult kötött hangalakhoz” (Gerstner 2003: 117). Egy nyelv szókészlete viszonylag gyorsan változhat, új szóalakok keletkezhetnek, vagy változhat a meglévő szóalakok jelentése; vagyis forma és tartalom külön-külön is változhat. A szókészletet sokféleképpen lehet csoportosítani, és e csoportosítási lehetőséget gyakran a szókészlettel foglalkozó nyelvtudományi ágak elnevezése is tükrözi, például: *etimológia* – a szavak eredetével foglalkozik, *szótörténet* – a szavak történetével, alakjuk és jelentésük változásaival foglalkozik, *lexikográfia* – a szavak szótári rögzítésének módszerével foglalkozik.

A SZÓKINC S HAGYOMÁNYOS LEÍRÓ NYELVÉSZETI OSZTÁLYOZÁSA

A szavaknak a hagyományos nyelvészeti leírásban szokásos kategorizálási módjait Zsemlyei (2002) könyvére támaszkodva elemzem, aki hét nagy csoportot különböztet meg: „A nyelvtudomány a következő szempontból kategorizálhatja a szavakat: 1) társadalmi fontosságuk, 2) az egyes nyelvváltozatokhoz való viszonyuk, 3) élőnyelvi felhasználásuk, 4) eredetük, 5) a használó egyénhez való viszonyuk szerint, 6) stilisztikai szempontból és 7) egyéb szempontok szerint” (Zsemlyei 2002: 10). A Zsemlyei-féle csoportosítás lényegében megegyezik a hagyományos magyar lexikológiai felosztással.

1) **A szavak „társadalmi fontossága alapján”** a szókészletet a) *alapszó-kincsre* (alapszó-készletre) és b) *peremszó-kincsre* (kiegészítő szó-kincsre, peremszó-készletre) osztják. A két csoportba tartozó szavak pontosabb számáról különböző becslések születtek; az alapszó-kincsbe tartozó szavak nagyságrendekkel kevesebben vannak, mint a peremszó-kincsbe tartozó szavak. A nyelvstatisztikai vizsgálatok segítségével a szinkrón alapszó-kincs számszerűen és konkrétan meghatározható (ez kb. 7000 szó, lásd az alapszó-kincsről szóló fejezetben). Az alapszó-kincsbe tartozó szavakra jellemző, hogy fontosak, össznépi jellegűek, jelentős részük régi tagja a szókészletnek, nagy a szócsaládjuk, többségük többjelentésű; lehetnek tőszavak, származékszavak és összetett szavak is. A peremszó-kincsbe tartozó szavak kevésbé fontosak, nem össznépi jellegűek, ide sorolhatók a szókészlet fiatal tagjai, a ritkán használt régi szavak, és amelyeknek alig van szócsaládjuk.

2) **A szókészlet nyelvváltozatonkénti rétegződése szerint** három nagy csoportot különítenek el. A nyelvváltozatok kategorizálására a legelfogadottabb, széles körben használt és oktatott a Kiss-féle (1995: 74) osztályozás, amely alapján a magyar nyelv mai nyelvváltozat-típusait az alábbi három nagy csoportba osztjuk: a) *köznyelvi változatok* (beszélt és írott köznyelv), b) *társadalmi változatok* (csoportnyelvek és szaknyelvek), c) *területi változatok* (nyelvjárások). Ennek megfelelően a szókészletet is három nagy részre oszthatjuk: köznyelvi szókészletre, szakszavakra, és tájszavakra. A köznyelvi szókészletet a köznyelvi szótárakban, a szakszavakat a szakszótárakban és terminológiai szótárakban, a tájszavakat pedig a tájszótárakban gyűjtik össze (erről részletesebben a 4. fejezetben). – E kategóriánál a további alosztályokra bontásnál a szavak stílusát is

figyelembe veszik (pl. írott nyelv: tudományos, hivatalos, publicisztikai, szépirodalmi stílus; beszélt nyelv: szónoki, társalgási stílus).

3) **Az élő nyelvnyelvhasználatban** a) élőnyelvi szavakat, b) *elavult szavakat* (archaizmusokat) és c) új *szavakat* (neologizmusokat) különítenek el.

A nyelv folyamatosan változik. Általában a nyelvek történetének van archaikus, középkori, újkori és jelenkori fázisa, és minden fázis felismerhető a jellegzetes morfofonológiai és lexikai jellegzetességeiről. Amikor a szókészletet osztályozzuk, a valóságban nem túl könnyű meghúzni a határt két kor lexikája között. Egy szó korának megállapítása annak a kiválasztott szövegek valamelyikében dokumentált jelenlétéhez kötött (tehát mindig lehetséges a revízió, azaz a korábbra datálás). A másik, hogy a jelentésváltozás a szinkrón és diakrón műveknél egyaránt problémát jelent a lexikográfus számára. Ezért célszerű volt egy praktikusabb, gyakorlati jellegű meghatározást bevezetni a szótárkészítésbe, a gyakorlati szinkronia fogalmát.

A *gyakorlati szinkronia* Rey-Debove (1971) alapján az a maximális időintervallum, amely a jelenlegi valódi beszélők közti valódi változások minimális időszakának megfelel, vagyis egy hatvan éves periódus, a 15 és 75 éves kor között birtokolt nyelv. Egy 75 éves ember megőrzi fiatalkorának nyelvi szokásait, sokkal inkább *aktív lexikát* használ, mint 15 évesen, miközben a közvetítők hiánya miatt nem gyakorolja a 15 éves korának megfelelő *passzív szókincsét*.

60 év lexikája alapján a lexikográfus értékelheti a különböző elemek együttélését. A lexikográfus a szinkrón regisztráció során a *szavakat* mint *lemmákat* rögzíti, és jelölésekkel látja el (*élőnyelvi, elavult/archaikus, neologizmus*). Ezek a jelölések a szótárak rövidítésjegyzékében szerepelnek, de nincs pontos meghatározásuk (pl. archaikus lehet egy szó, ha adott benne szereplő hangot x évtől y évig használták csak; neologizmus lehet egy szó, ha az anyanyelvi beszélők nagy százaléka annak ítéli).

A nyelv új kommunikációs szükségleteket fejez ki a használók társadalmi, gazdasági, technikai fejlődésétől függően. Új fogyasztási nemek feltűnése, a munkamegosztás változása, új technikai eszközök feltalálása új jelöléseket hoz magával. Ezeket az új lexikai elemeket hívják neologizmusoknak. Ritkán beszélhetünk olyan teljesen új szavakról (mint pl. a *robot* 'gép vagy automatikus berendezés'), amelynek ismerjük a kitalálóját (K. Čapek), és a pontos születési idejét (1920). Új szó más módokon is

születhet, pl. egy meglevő szó értelmének kiterjesztése, szűkítése, vagy metaforikus vagy metonimikus értelme segítségével. Nagyon sok a más nyelvből vett átvétel is („idegen eredetű szavak”), amely jelentésváltozással is járhat, ami további nehézségeket vet fel a szótári rögzítésben.

A különböző szótári hagyományok másként viszonyulnak az értelmező szótárakban az élőnyelvi szavak rögzítéséhez. A magyar szótári hagyomány nem tartja a normatív köznyelvi szótárak feladatának a neologizmusok rögzítését, ehelyett csak akkor veszik fel címszóként ezeket, ha már „szótárérettnek” tekinthetők – de hogy mikor „szótárérett” egy szó, az a lexikográfus döntésén múlik.

A Hungarobox projektben (2013–2015, www.hungarobox.eu) pl. egy, a magyar mint idegen nyelv B1-B2 szintjéhez szükséges szókinccset tartalmazó online szótárt készítettünk elő. Mintaként egy kb. 350 szavas glosszáriumot készítettünk, a szókinccset a mindennapi digitális szókészletből merítve, pl. *alkalmazás*, *applikáció* [application], *blog* [blog], *csatol* [attach], *csatolmány*, *melléklet* [attachment], *fiók* [account], *háttér* [background], *kukac @* [at (@)], *letilt* [block]. Ez a szókinccs neologizmusnak tekinthető, a magyar nyelvet oktató kollégák és magyarul tanuló külföldiek számára hasznos és szükséges az ismerete, köznyelvi szótárakban azonban (még) nem találják meg őket. Gyakran az íráskéjük/helyesírásuk sem standardizált még ezeknek a szavaknak, pl. az applikáció rövidítéseként gyakran használt *app*, illetve a *like* szó ragozott alakjainak írásmódját e szótárban rögzítettük: „app (appot, appok, appja)” – és nem **epp* (**eppet*, **eppék*, **eppje*) –; illetve „like (lájkot, lájkok, lájkja)”.

4) **A szavak eredete alapján** a magyar szókészletet három (esetenként négy) nagy részre szokták osztani: a) *Finnugor alapszókinccs*. Ősi örökség az uráli, a finnugor és az ugor kori rétegből. Az összehasonlító-történeti nyelvtudomány eszközeivel többé-kevésbé elkülöníthető. Pl. ad, áll, év, ég, áll, fog, fül, egér, lúd, méh (lásd részletesen Benkő 2002/1967: 50–62, 259–269; Gerstner 2003: 118–120, MSzFE). b) *Jövevényszavak és idegen szavak*. Ide tartozik minden olyan idegen nyelvből átvett szó, amelyet a finnugor korszak után, az ősmagyar kortól kezdve (kb. i. e. 1000-tól) vett át a magyar nyelv más nyelvekből. Pl. ótörök eredetű szavak a gyapjú, gyékény, gyertya, kar, köldök, szakáll (lásd részletesen Benkő 2002/1967: 50–62, 259–269; Gerstner 2003: 120–139). c) *Belső keletkezésű szavak*. Ebbe a csoportba tartoznak a magyar nyelv önálló életében (az ősmagyar kortól kezdve) szóteremtéssel vagy szóalkotással keletkezett szavak. Pl.

aha, hopp, hörög, sziszeg, fehérenemű, felemás, istenadta, hírlap, útle-
vél (lásd részletesen Benkő 2002/1967: 50–62, 259–269; Gerstner 2003:
139–152). A negyedik nagy csoport pedig az e három kategórián kívül
eső csoport: d) *Ismeretlen eredetű szavak*, pl. nápsz, súly, gyáva, gyenge,
ördög.

5) **Az egyéni szókincsen belül** a) az *aktív szókincs*et és b) a *passzív szókincs*et különítik el. Az aktív szókincs, amelyet az egyén ismer és használ; a passzív szókincs, amelyet az egyén ismer, de nem használ (megért).

6) **Stilisztikai szempontok alapján** a) *használati kör szerint* (stiliszti-
kailag differenciált, stilisztikailag differenciálatlan) és b) érzelmi töltés
alapján (közömbös, pozitív, negatív) különítik el a szavakat egymástól.

7) A szavak **egyéb lehetséges csoportosításai** közül Zsemlyei az
alábbiakat sorolja fel: a) *a szavak genetikai csoportjai alapján létrejött szó-
családok* (pl. könyv, könyvecske, könyvel, könyvelés, könyvtár), b) *a sza-
vak szemantikai kapcsolatai alapján létrejött csoportok* (egyértelműség
[egyetlen jelentés], többértelműség, azonosalakúság, rokonértelműség,
ellentétes értelműség), asszociatív viszonyok, mezőösszefüggések (pl.
fogalmi kapcsolatok, rokonsági elnevezések, színelnevezések).

A SZÓKINCS A NYELVTANOKBAN

A hagyományos leíró grammatikai kutatások számára a szavak vizsgálá-
ta terén az egyik legfontosabb a *szóképzés* és a *szóösszetétel* kérdésköre,
melyet a hagyományos leíró nyelvtan *a szókészlet*i változások kereté-
ben vizsgál (szókölcsönzés vagy a nyelv saját eszközeinek igénybevéte-
le) (lásd Zsemlyei 2002). A strukturális nyelvtanokban a *szóképzés* és a
szóösszetétel kérdéskörét *a szavak szerkezeti vizsgálatához* sorolják (akár
diakrón, akár szinkrón szempontból) (lásd pl. Kiefer 1998). A szóössze-
tételek problémakörében fontos kérdés, hogy mit tekintünk összetett
szónak és mit nem, mikor beszélhetünk összetett szóról, mikor jelzős
szerkezetről, mikor szószervezetről (szintagmáról, frázisról). Ezekben a
kérdésekben a szakirodalom nem egységes, sőt, még abban sem, hogy
a szóösszetétel a szóképzés része, vagy a szóképzést és a szóösszetételt
külön érdemes-e tárgyalni (a probléma részletes feldolgozását lásd Fejes
2003, 2005; és H. Varga 2006). A névtani kutatásokban részben a nevek
szerkezetét (morfológiai összetételek és jelzős szerkezetek) vizsgálják,

részben a névadás (lehetséges) motivációit, amire a nevek, illetve a nyelvi egységek (pl. összetételei tagok) jelentése, illetve korábbi jelentése alapján próbálnak meg következtetni (lásd Bölcskei 2010).

ALAPSZÓKINCS

Az egy-egy nyelv szókincsének csoportosításában használt terminológia sajnos nem teljesen egyértelmű. Például az *alapszókincs* szót többféle fogalom jelölésére is használják, mást jelölnek vele a történeti nyelvészetben, a szociolingvisztikában, vagy a nyelvstatisztikában.

A TÖRTÉNETI ALAPSZÓKINCS

Az alapszókincs egy nyelv szókészletének az a része, amely a nyelv legősibb korszakából származik, és az összehasonlító-történeti nyelvutudomány eszközeivel többé-kevésbé elkülöníthető. A magyar nyelvben a finnugor alapszókincs tartozik ide, ez körülbelül 1700 szó, az MSzFE tételesen felsorolja ezeket, pl. egyes testrészek nevei, a számok (lásd a szókészletnek a szavak eredete alapján történő csoportosítását, és lásd még Kálmán 2010). Egy nyelvnek ebben az értelemben meghatározott alapszókincs (a magyar nyelv esetében a finnugor alapszókincs) évszázadokon keresztül nem (vagy alig) változik.

A SZOCIOLINGVISZTIKAI ALAPSZÓKINCS

Szociolingvisztikai szempontból „Egy nyelv alapszókincs (a nyelv szó-tárának az a része, amely az egyetemes – tehát a beszélő kultúrájától független – emberi tapasztalatokat fejezi ki. Az alapszókincs tartalmazza az olyan alapvető, biológiai cselekedeteket, mint evés, alvás, szülés, halál; a főbb testrészek neveit, mint szem, száj, fej; a külső természet olyan jelenségeit, mint tűz, víz, Nap, Hold; és azokat az általános viszonyfogalmakat, amelyeket pl. a személyes névmásokkal, a mutatószókkal, tagadással, mértékekkel szokás kifejezni stb.” (Bynon 1997: 241).

A SZINKRÓN ALAPSZÓKINCS (MINIMUM-SZÓKINCS)

A legfontosabb szavakat már a XIX. század végén igyekeztek leírni, ezeket listába foglalni, elsősorban pedagógusok, pszichológusok, gyorsírók.

A nyelv korpuszának méretével kapcsolatos „első generációs” nyelvészeti vizsgálatok az 1920–30-as években megkezdődtek; a „második generációs” nyelvstatisztikai vizsgálatok – köztük az alapszókinccsel kapcsolatosak – pedig az 1950-es években indultak meg erőteljesen, amelyet elősegített a későbbiekben a számítógépek megjelenése és nyelvészeti kutatásokban való felhasználásuk. A nyelvstatisztikai kutatások közül közismert a francia Guiraud statisztikai módszere (Guiraud 1954, magyarul lásd J. Soltész 1963), a minimum-szókincre vonatkozó kísérletek közül pedig az angol *Basic English* (Ogden 1944).

A lexikográfiában a szótárírás egyik alapvető kérdése, hogy egy nyelv több milliós nagyságrendű szókincséből mely szavak kerüljenek be a – több ok miatt – sokkal kisebb méretűre tervezhető szótár címszavai közé. Az idegennyelv-oktatásban a **szótári minimum** alapvető kérdésként jelent meg: hogyan lehet a leghatékonyabban oktatni egy adott nyelvet, melyik az a szókincs, melyek azok a konkrét szavak, amelyekre a nyelvtanulóknak a legnagyobb szüksége van, és milyen sorrendben történjen ezek elsajátítása. A probléma megoldására többen javasolták *egy nyelv szinkrón alapszókincsének* a meghatározását és ennek feltétlen felvételét a szótárakba. Viszonylag egyszerű szinkrón értelemben az alapszókincs fogalmát definiálni, azonban annak megadása, hogy konkrétan mely szavak tartoznak ebbe a halmazba, milyen méretű szóállományt jelent (számszerűen), már elvi és gyakorlati problémák sorába ütközik. Az alábbi definíció elfogadhatóan határolja be ezt a halmazt: az alapszókincs egy nyelv azon szavainak minimális összessége, amelyek ismeretével az adott nyelven beszélők meg tudják egymást érteni, és hatékonyan képesek kommunikálni egymással.

Az alapszókincre vonatkozó nyelvstatisztikai vizsgálatok számos nyelvben hoztak konkrét, alkalmazható eredményeket. Az olasz nyelv alapszókincsének meghatározásában jelentős szerepet tölt be Tullio De Mauro és csoportja, az ő összefoglaló munkájukat vettem alapul az összefoglaló írásához (De Mauro–Chiari 2005).

A szinkrón **alapszókincs** halmazába tartozó szavakat gyakoriság és fontosság alapján sorolják be (a gyakorisági szótárakról magyarul lásd Fóris 2002: 81–98). Az *alapszókincs* (minimum-szókincs) minden nyelvben kb. 7000 szó. Ez a hétezer szó az alábbi csoportokból áll össze:

- a. *leggyakoribb szavak* [vocabolario fondamentale] – kb. 2000 szó, a gyakorisági listák első 2000 szava,

- b. *gyakran használt szavak* [vocabolario di alto uso] – kb. 3000 szó, a gyakorisági listákon a 2001. és 5000. helyen található szavak,
- c. *nagyon fontos szavak* [vocabolario di alta disponibilità] – kb. 2000 szó. E csoportba olyan szavakat válogattak, amelyek a gyakoriságuk alapján nem kerültek az előző két csoportba, tehát a nyelvhasználat során ritkábban fordulnak elő, de ismeretük mégis fontos. Ebbe a kategóriába a következő típusú szavakat sorolták: alapvető biológiai cselekedeteket, mint evés, alvás, születés, halál stb. megjelölő szavak; a főbb testrészek nevei (szem, száj, fej stb.); a külső természet jelenségei (tűz, víz, Nap, Hold stb.); általános viszonyfogalmakat kifejező szavak (személyes névmások, mutatószók, tagadószók, mértékek stb.); kultúraspecifikus szavak.

E 7000 szavas alapszókincs ismeretének szintje kb. az általános iskola alsó tagozatát elvégzett anyanyelvi beszélő ismereti szintjének felel meg.

De Mauro és Moroni (1996, lásd Giuliani et al. 2005) további vizsgálatokat végeztek az alapszókincsről, és összeállítottak egy olyan szótárt, amely 15000 címszót tartalmaz. Ez a 15000 szó a 7000 szavas alapszókincset tartalmazza, valamint további 8000 szükséges szót irodalmi-, újság-, sport stb. nyelvváltozatokból. Ez a szókincs egy érettségizett anyanyelvi beszélő szókincsének felel meg.

Az így pontosan meghatározott alapszókincset szótárakban jelentetik meg, és ezek a címszólisták a továbbiakban más szótárak készítése során, továbbá a nyelvoktatásban és nyelvvizsgáztatásban szolgálnak alapul.

Sajnos a magyar nyelv gyakorisági szótára nem készült el (bár tervek és nyelvváltozatok gyakorisági listái készültek), ennek következtében a magyar nyelv szinkrón alapszókincse sem lett meghatározva. Elsősorban a nyelvvizsgáztatás számára meghatároztak ugyan kereteket és általános szempontokat, de konkrét – nyelvstatisztikai alapon készült – nyilvánosan hozzáférhető szólista nem lett összeállítva.

Az idegennyelv-oktatás és -vizsgáztatás is támaszkodik a különböző típusú szókincsvizsgálatokra. A Közös Európai Referenciakeret (KER) a nyelvtanulókat a nyelvtudás szintje alapján három nagy csoportba sorolja, amelyeket további két alszintre bontanak, így végül összesen hat szintet különböztetnek meg: A Alapszintű nyelvhasználó (*Basic User*): A1 Minimumszint (*Breakthrough*), A2 Alapszint (*Waystage*);

B Önálló nyelvhasználó (*Independent User*): B1 Küszöbszint (*Threshold*), B2 Középszint (*Vantage*); C Mesterfokú nyelvhasználó (*Proficient User*); C1 Haladó (*Effective Operational Proficiency*), C2 Mesterfok (*Mastery*). A KER megadja, hogy a nyelvtanulónak az egyes szinteken milyen képességekkel kell rendelkeznie olvasás, írás, beszéd és hallás utáni értés terén. Az e témában folytatott közös nemzetközi kutatások eredményei alapján különböző kvantitatív és kvalitatív módszerekkel megfelelő számú szót rendelnek, sőt, konkrét szólistákat állítanak elő a nyelvismeret különböző szintjeihez (KER 2002).

KÉRDÉSEK

1. A *szótár* szónak milyen különböző jelentéseit tudja elkülöníteni egymástól?
2. A *szó* fogalmának milyen alfajait (hiponimáit) különítjük el egymástól? Mutassa be konkrét példákkal ezeket a fogalmakat!
3. Mi a különbség a *szókincs* és a *szókészlet* között?
4. Milyen csoportokra osztja a leíró nyelvészet a szavakat? Milyen szempontok alapján alakítja ki ezeket a csoportokat?
5. Mit jelent a gyakorlati szinkronia? Hogyan alkalmazható ez a szó-tárkészítésben?
6. Nézze meg a Hungarobox projekt honlapján a „glosszárium” részt. Milyen más szavakkal egészítené ki az ott megadott szólistát?
7. Milyen nyelvészeti területeken használatos az *alapszókincs* fogalma? Miben hasonlít és miben különbözik egymástól a diakrón és a szinkrón alapszókincs?

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

Gerstner Károly 2003. A magyar nyelv szókészlete. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *A magyar nyelv kézikönyve*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 117–158.

Hungarobox: www.hungarobox.eu

Kálmán László 2010. Mi a csoda az az „alapszókincs”? *Nyelv és Tudomány*, <https://www.nyest.hu/hirek/mi-a-csoda-az-az-alapszokincs>

Kenesei István 2000. A szavak és más lexikai alapegységek. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 76–91.

KER 2002 = *Közös Európai Referenciakeret* – magyar változat 2002.

http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp

Papp Ferenc 2006/1966. Szövegszó, szóalak, lexéma. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Papp Ferenc olvasókönyv*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 135–142.

4. A SZÓTÁR MINT REFERENCIAMŰ

A *szótár* szó jelentései közül a továbbiakban a lexikográfiai típusú művek (referenciaművek) fogalmával foglalkozunk.

4.1 A LEXIKOGRÁFIA

A *lexikográfia* a szótárírás elmélete és gyakorlata. Tehát nem csak a szótárírói tevékenységet foglalja magába, hanem a szótárak és szótárkészítési módszerek elméleti tanulmányozását is.

„Arra egyébként, hogy lexikográfián nem pusztán szótárírást, szótárírói tevékenységet kell érteni, hanem elméletet, azaz szótártudományt, szótártant is, nálunk – és európai viszonylatban is figyelemreméltóan – Országh László mutatott rá” (Országh 1954: 117–133, idézi Magay 2004a: 54).

A lexikográfia tehát elméleti és gyakorlati tevékenység, nem csak magát a szótárkészítést, hanem annak elméleti vonatkozásait is magába foglalja (a német nyelvből átvett szóalakot használva: a metalexikográfiát), pl. a szótárkészítés elveit, szótártörténetet, szótárkritikát. A lexikográfia tárgya a szótár, a következő lépés tehát a *szótár* fogalmának meghatározása.

Hartmann (2001) *Teaching and Researching Lexicography* című könyvében egy új nemfogalmat vezet be a lexikográfiai művek összefoglaló nevéként: *Lexicographic Reference Works*. Ezt magyarul *lexikográfiai referenciamű*-ként fordítottuk. Hartmann könyvében az 1.1. ábra felosztása szerint a „Lexicographic Reference Works”-nek (a lexikográfiai referenciaműveknek) három fő fajtája van: Dictionary, Thesaurus, Encyclopaedia (szótár, teaurusz, enciklopédia); és az egész fölé (tehát a lexikográfiai típusú művek fölé) rendeli a „Dictionary Research”-ot, vagyis a szótárkutatót (Hartmann 2001: 5, 1. ábra).

A lexikográfiai típusú referenciaművek főbb fajtái tehát az alábbiak:

- a *szótár* szavakra vonatkozó információkat tárol;
- a *teaurusz* fogalomköri szótár, amely leggyakrabban egy szakterület vagy tudományterület fogalmait és relációit gyűjti össze

kereshető formában, deskriptorok segítségével (lásd Barátné Hajdu–Babiczy 1998);

- *enciklopédia és enciklopédikus szótár (lexikon)*: az „összes” világi ismeretet vagy egy tárgykör ismereteit tárolja szótári rendszerű kivitelben.

Az egyes kategóriákat alkategóriákra osztják, osztályozásuknál pedig számos további szempont vehető figyelembe, például a hordozó (nyomtatott, elektronikus, online), a nyelvek száma, hogy a címszavak felsorolása betűrendes vagy tematikus.

Hartmann (2001) alapján a lexikográfia *a lexikográfiai referenciaművekkel* foglalkozik. A *Dictionary of Lexicography* (DoL 1998) meghatározása szerint pedig a lexikográfia olyan szakmai tevékenység és kutatási terület, amely szótárakkal és más referenciaművekkel foglalkozik. Vagyis a lexikográfia és a lexikográfusok nem csak a szoros (és hagyományos) értelemben vett nyelvi szótárakkal foglalkoznak, hanem más típusú lexikográfiai referenciaművekkel is, mint amilyenek például az enciklopédiák és tezaurusok. – Itt rögtön megjegyzem a félreértések elkerülése végett, hogy a *szótár, tezaurus, enciklopédia, lexikon* terminusokat nem szinonimaként kezelem, hanem a *lexikográfiai referenciaművek* hiponimáiként, és egymás kohiponimáiként.

Tehát a lexikográfia tárgya nem pusztán a nyelvi szótárak, hanem a *szótárak és más referenciaművek*.

4.2 A SZÓTÁR

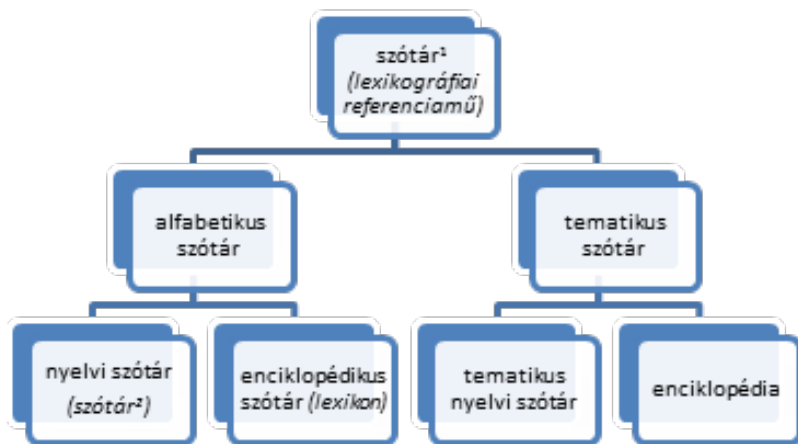
A nemzetközi és a hazai lexikográfiai szakirodalom – elsősorban kulturális és történeti okokra visszavezethetően – nem egységes a szótárak tárgykörében a terminológiai kérdésekben. Számos esetben, a különféle kultúrákban és nyelvterületeken, a fogalmak nem egy szintűek és nem minden esetben feleltethetők meg egyértelműen egymásnak. Ahhoz, hogy a különböző kultúrákban és különböző nyelveken használt fogalmakat megfeleltethessük egymásnak, a fogalmi szinten kell meghatározniuk a fogalmak főbb jegyeit. Csak ezután következhet a szóalakok hozzárendelése a különböző fogalmakhoz (vö. Fóris 2005). Ilyen vizsgálatot végzett el és publikált például Kiss Mónika *Szótár a szótárban* című tanulmányában, amelyben a *szótár* jelentésmezőjét analizálja magyar és francia összevetésben. Vizsgálatát magyar és francia egynyelvű és

kétnyelvű szótárak alapján végezte, végső következtetése pedig, hogy „az egynyelvű szótárak meghatározásai, a kétnyelvű szótárak megfelelői és példái alapján látható, hogy még egy látszólag egyszerű – igaz többjelentésű – főnévnek is milyen kiterjedt szemantikai mezeje van” (Kiss 2004: 66). Vizsgálatából (is) levonható az a következtetés, hogy a *szótár* szó a magyar nyelvben többjelentésű (lásd még Fóris 2012).

A *Dictionary of Lexicography* (DoL 1998) meghatározása szerint: a „dictionary – the most common type of reference work”, vagyis a szótár a legelterjedtebb típusú referenciamű, akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a referenciaművek prototípusa. A „reference work – any product, such as a published book or a computer software, that allows humans to store and retrieve information relatively easily and rapidly”, vagyis referenciamű minden olyan termék, akár könyv vagy számítógépes szoftver, amely lehetővé teszi az embereknek, hogy információt viszonylag könnyen és gyorsan tároljanak és előhívjanak.

A lexikográfiai referenciaművek prototípusának, a szótárnak a jelentése, a magyar nyelvészek jó része szerint a *Magyar értelmező kéziszótárban* adott meghatározással azonos, vagyis „szótár fn 1. Vmely nyelv szavainak jelentős részét betűrendben tartalmazó és ugyanazon a nyelven értelmező v. a szavak idegen nyelvű megfelelőit közlő könyv” (ÉKsz.²). – Igaz, egy másik, tágabb jelentést is megad e szótár: „*Nyelvt* Hasonló, de szócikkekben más információkat tartalmazó mű. (...)” (ÉKsz.²). – Tehát a szótár prototípusának leginkább a címszavakat alfabetikus sorrendben közlő, értelmező típusú vagy kétnyelvű szótárt tekintik. A nem prototipikus esetben belefér még a más típusú információkat tartalmazó mű is. – De mi lehet a más típusú információ? Grammatikai? Kiejtési? Etimológiai? Szakmai? Úgy gondolom, hogy az ÉKsz.² értelmezése a *nyelvi szótárakra* vonatkozik, és nem általában a szótárakra. Zgusta álláspontja szerint a nyelvi szótárak olyan nyelvészeti információkat tartalmaznak, amelyek a nyelv lexikai egységeivel és azok nyelvészeti tulajdonságaival kapcsolatosak. Ezzel ellentétben az enciklopédikus szótárak elsősorban az egyes lexikai egységek denotátumával foglalkoznak: a nyelven kívüli világról adnak információkat (Zgusta 1971: 198). Hasonló álláspontot fejt ki Massariello Merzagora (1983), Svensén (1993), Hartmann (2001), akik mind az információ természetében látják a nyelvi szótárak és enciklopédikus szótárak közti különbséget. Tehát, ha a *nyelvi szótár* és az *enciklopédikus szótár (lexikon)* közti különbséget keressük, akkor a nyelvészeti

információ és az enciklopédikus információ jelentését, e két fogalom pontos meghatározását szükséges megkeresnünk (lásd Fóris 2006). – Ismét megállok egy pillanatra, hogy tisztázzak valamit. Nem azt állítom, hogy a szótár és az enciklopédia között nincs különbség, hanem azt, hogy ha pontosan fogalmazunk, akkor a *szótár* szónak mint hiperonimának, hiponimái a *nyelvi szótár* és az *enciklopédikus szótár*. Ha azt is feltételezzük, hogy a szótár nem feltétlenül betűrendes, akkor még a *tematikus szótárak* és az *enciklopédiák* is ide sorolhatók, de szükségessé válik egy köztes hierarchikus szint bevezetése is. Ennek alapján kialakítható egy háromszintű hierarchia (1. ábra). Hangsúlyozom azt is, hogy az elnevezések az egyes nyelvek között nem minden esetben feleltethetők meg egyértelműen egymásnak, itt a magyar nyelvű besorolást mutatom be.

1. ábra. A szótárak egy lehetséges osztályozása

A lexikográfia 1990-es évekbeli paradigmaváltása következtében megváltozott szótárfogalom definícióját így adhatjuk meg:

„A szótár olyan egy-, két- vagy többnyelvű gyűjteményes adatbázis, amely – hordozótól függetlenül – nyelvi egységek jellemzőit, és ezeknek adott szempont szerint, kulcsszavakkal történő osztályozását tartalmazza, egy meghatározott korpusz alapján” (Fóris 2007: 301).

Az általam adott definíció (Fóris 2007: 301) tágabb értelmét adja meg a *szótár* fogalmának, következésképpen ebben az értelmezésben a *szótár*

szóval a magyar nyelvhasználatban nem csak a *nyelvi szótárakat* (= szótár²) jelöljük, hanem a tágabb értelemben vett *lexikográfiai referenciaműveket* is (= szótár¹). Ez a definíció az utóbbi, általánosabb kategóriára vonatkozik.

A szótárakban többségében a „listázott” címszavak igazítanak el a tárolt információk tömegében, azonban a szótár nemcsak e szóalakok tárolási helye, hanem a nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó hatalmas mennyiségű információ tárolója is. A klasszikus nyomtatott szótárak szócikkei a készítés céljától függően sok grammatikai, stilisztikai, pragmatikai adatot tartalmaznak, és például az utalási rendszeren keresztül (a nyelvi egységet jellemző kapcsolatokon keresztül) elvezetnek a nyelvi háló különböző részeihez. Az elektronikus szótárak már jóval nagyobb mennyiségű nyelvi és enciklopédikus információ tárolására, egymással történő összeköttetésére alkalmasak hálózatos szerkezetüknek köszönhetően (lásd Fóris 2010a). A jövő szótárai pedig hatalmas tudásbázisok egymással bonyolultan összekapcsolt rendszerei lesznek, amelyekből – kiemelve a megfelelő információkat – komplex információfüzerek, ontológiák építhetők.

4.3 A SZÓTÁRAK TÍPUSAI (SZÓTÁRTIPOLÓGIA)

Minden fogalomnak sokféle meghatározó jegye van, ezért bármely sokaságból többféle módon építhető osztályozó rendszer (részletesen lásd Fóris 2005). Ezért a lexikográfiai típusú műveket is sokféleképpen osztályozhatjuk, tipologizálhatjuk. A lexikográfiai kézikönyvek mind-egyikében találunk szótártipológiát, és – kicsit túlozva ugyan, de – azt mondhatjuk, hogy ahány szerző, annyi féle tipológia.

Terjedelem alapján megkülönböztethetünk zsebszótárakat, kisszótárakat, kéziszo-tárakat, normál méretű és nagyszótárakat. A szó-tári terjedelem több minden alapján megítélhető: függ a címszavak szá-mától, a feldolgozott anyag mennyiségétől, a könyv fizikai méretétől, kötettségétől; de függhet az adott terület teljes szókészletéből vett min-ta nagyságától, az adott nyelvterület vagy szakma szokásaitól. Egyedül a címszavak száma nem igazít el bennünket a terjedelem kérdésében. A kereskedelem-ben az eladhatósági szempontok időnként felülkerekednek a tudományos szempontokon vagy a terminológiai hagyományon, pl. az utóbbi évtizedben terjedt el a normál méretű szótárak „nagyszótár”-ként való megnevezése.

A *nyelvek száma* alapján egynyelvű, kétnyelvű és többnyelvű szótárakat szokás elkülöníteni. A feldolgozott nyelvek száma meghatározza a szótár szerkezetét, lehetővé teszi vagy korlátozza az információk átadását.

Az egynyelvű szótárak közül a nyelvi típusúak a címszavak értelmezését adják meg azonos nyelven, általában szinonimákkal és példamondatokkal kiegészítve. A lexikonok, enciklopédiák enciklopédikus ismereteket adnak meg a szócikkeikben, pl. adatokkal, dátumokkal, részletesebb magyarázatokkal segítik elő a szavak, nevek, események jobb megismerését. Az egynyelvű értelmező szótárak egy altípusa a tanulói szótár, amely az értelmező lexika mennyiségi korlátozásával, egy úgynevezett „definiáló szókincs” használatával teszi könnyebbé a magyarázatok megértését a más anyanyelvűek számára.

A kétnyelvű szótárak a forrásnyelven (L1) megjelenő címszavak ekvivalenseit adják meg a célnyelven (L2), legtöbbször egynél több jelentést megadva. Nagyobb szótárak példamondatokat használnak a címszó szövegkörnyezetben való bemutatására. Általában a forrásnyelv címszavai alapján betűrendes elrendezésűek.

A többnyelvű szótárak általában valamilyen nyelvváltozat szókincsét tartalmazzák, napjainkban legtöbbször szaknyelvi szótárak. A sok nyelv egymásmellettsége nem engedi meg hosszabb magyarázatok vagy túl sok információ megadását, általában a címszavak és azok más nyelvi megfelelőit felsorolással, néha táblázatos formában adják meg.

Funkció alapján aktív (dekódoló) és passzív (kódoló) típusú szótárakat különböztetnek meg egymástól. Az aktív szótár dekódoló funkciójú, elsődlegesen a jobb megértést szolgálja. Tipikus példái az egynyelvű szótárak között a teaurusz, a kétnyelvű szótárak között a fordítói szótár. A passzív szótár kódoló funkciójú, elsődlegesen a tanulást szolgálja, előszeretettel használnak benne utalásokat.

Formátum alapján betűrendes (alfabetikus) és tematikus (metodológiai) szótárakat különítünk el, továbbá kronologikus (időrendi) és gyakorisági szótárakat. A betűrendes szótárak a forrásnyelv címszavait annak ábécé-rendjében felsorolva tartalmazzák. (Előfordul a részleges ábécé-rend, vagy egy másik nyelvű, pl. az angol vagy a latin ábécé használata a sorbarendezéshez.) A betűrendes szótárak legtöbbször balról jobbra rendezik sorba a címszavakat. Azt a szótártípust, amely jobbról balra, vagyis az utolsó betűtől az első felé rendszerezi a címszavakat, a *tergo szótár*-nak vagy *szóvégmutato szótár*-nak hívják. A tematikus (metodológiai)

szótárak téma szerint osztályozzák a körülöttünk levő világot. Tipikus képviselőjük a tematikus enciklopédia és az idegennyelv-tanulást segítő tematikus kétnyelvű szótár.

A *szakterület alapján* általános vagy speciális szótárakat különítünk el egymástól. A *szókincs szociolingvisztikai csoportosítása* alapján köznyelvi szótárakat, csoportnyelvi és szakszótárakat, valamint tájszótárakat különböztetünk meg. Ezt a csoportosítást úgy is szokták használni, hogy minden, nem a köznyelvet feldolgozó szótártípust a speciális szótárak közé sorolnak. A szakszótáraknak sokféle típusa létezik: gazdasági, műszaki, (természet)tudományi, nyelvészeti, művészeti stb. szótárak. A nyelvjárási szótártípusoknak is több altípusa van (Kiss 2001: 399): általános tájszótár, amely elvben az egész nyelvterület nyelvjárási szókincsét tartalmazza; regionális tájszótár, amely egy kisebb-nagyobb régió tájszavait; és helyi tájszótár, amely egyetlen település nyelvjárási szókincsét.

A *hordozó* alapján nyomtatott, elektronikus (offline) és online szótárakat különítünk el egymástól. Hagyományosan a lexikográfia a nyomtatott szótárakkal foglalkozott – az elektronikus szótárak megjelenése idején sokat vitatkoztak is arról, hogy ez utóbbiak is besorolhatók-e a szótár kategóriába. Mostanra kialakult a lexikográfiának egy új ága, az e-lexikográfia, amely kifejezetten az elektronikus szótárak készítésével foglalkozik. Az e-szótáraknak is sokféle típusa van: elektronikus (offline) és webalapú (online); illetve emberek számára vagy gépek számára készített szótár.

A *The Oxford Guide to Practical Lexicography* című mű (Atkins–Rundell 2008) a szótárkészítés gyakorlatát összegzi igen részletesen. A mű a szótári típusokat nem elemzi ugyan, de csoportosítja őket:

SZÓTÁRI TÍPUSOK (ATKINS–RUNDELL 2008: 24)

1. a szótár nyelve
 - 1.a. egynyelvű,
 - 1.b. kétnyelvű (1) egyirányú, (2) kétirányú;
2. a szótári tájékoztatás (információ)
 - 2.a. általános nyelvi,
 - 2.b. enciklopédikus és kulturális anyag,
 - 2.c. terminológia vagy szaknyelvek (pl. jogi szótár, krikett szótár,
 - 2.d. speciális nyelvészeti (pl. kollokációs szótár, frazeológiai szótár, idiómaszótár);

3. A szótár mérete
 - 3.a. normál (standard) kiadás (standard edition),
 - 3.b. kézisztár (concise dictionary),
 - 3.c. kissztár (pocket dictionary);
4. A szótár hordozója
 - 4.a. nyomtatott,
 - 4.b. elektronikus (pl. DVD, kézben hordozható),
 - 4.c. webalapú (online);
5. A szótár szerveződése
 - 5.a. a szótól a jelentésig,
 - 5.b. a szótótól a jelentéshez majd a szóhoz (egy vezérszó vezet el több szemantikailag kapcsolatos szóhoz);
6. A felhasználó nyelve
 - 6.a. olyan csoport számára készül, amelynek minden tagja ugyanazt a nyelvet beszéli,
 - 6.b. a nyelvet beszélők két speciális csoportja,
 - 6.c. a nyelvet tanulók csoportja a világban;
7. A felhasználó ismeretei szerint
 - 7.a. nyelvészek vagy más nyelvi szakemberek,
 - 7.b. művelt felnőttek,
 - 7.c. diákok (iskolások),
 - 7.d. fiatal gyermekek,
 - 7.e. nyelvtanulók;
8. A használat célja (lehet mindkét fajta)
 - 8.a. dekódoló (a szó megértését szolgálja; idegen nyelvről anyanyelvre történő fordításra való),
 - 8.b. kódoló (a szó helyes használatát adja meg; anyanyelvről idegen nyelvre történő fordításra való; nyelvtanításra való).

4.4 ÁLTALÁNOS (NYELVI) SZÓTÁRAK

A *nyelvi szótárak*nak sokféle típusa ismert. A tanári gyakorlatban a leggyakrabban az értelmező szótárakkal és a *kétnyelvű szótárakkal* (nyelvtanulói és/vagy fordítói szótárakkal) találkozunk.

A nyelvi szótáraknál a tervezés egyik kérdése a címszavak kiválogatása. A szinkrón köznyelvi szókincs megfelelő kiválogatásához sokféle szempontot kell figyelembe venni. A nyelvészek véleménye megoszlik abban,

hogy mikor, milyen szavakat szabad az általános nyelv szókészletéhez tartozónak tekinteni, és mikor kell azokat általános nyelvi szótárakban rögzíteni. A lexikográfiai gyakorlat szerint az új szavak általános nyelvi státuszát jelzi az, hogy megjelennek irodalmi művekben, tankönyvekben és a tömegkommunikáció szöveganyagában, akár irodalmi, akár szakirodalmi műből, akár politikai szövegből, köznapi beszédből, vagy műszaki leírásból származik az adott szó. Az új szónak – vagy az addig doménspecifikus szónak – az említett helyeken való megjelenése azt jelenti tehát, hogy a nyelvet beszélők a mindennapi kommunikáció során használják (írásban vagy szóban), azaz az általános nyelv lexikájához tartozik. Ezek után már megtörténhet a szónak az általános nyelvi szótárban való rögzítése.

A szótári címszavak négy fő típusát különítik el egymástól: a lexikai címszavakat (lexical words), a rövidítéseket (abbreviations), a grammatikai címszavakat (grammatical words), és az enciklopédikus címszavakat (encyclopedic words) (Atkins–Rundell 2008: 193–198).

4.5 SPECIÁLIS SZÓTÁRAK

A speciális szótárakat a lexikográfiai referenciaművek közé soroljuk. E fejezetben két típusát tekintem át röviden: a tájszótárakat és a szakszótárakat.

A *Magyar dialektológia* című könyvben Hegedűs (2001) a következő szempontok szerint foglalja össze a tájszavak kategorizálását: „A tájszavak osztályozásának alapjául két egyetemes, azaz minden nyelvre érvényes kritérium szolgál: az alak és a jelentés (funkció), valamint a kommunikáció (a köznyelvi alapú érthetőség). Természetesen bármilyen kritériumot alkalmazunk (a két említettet és másokat is), a köznyelvhez való viszonyítás, tehát a kontrasztív alapállás változatlan marad. Ennek értelmében az első kritérium szerint a tájszavak köznyelvi megfelelőiktől a) vagy alakjukban, vagy b) jelentésükben (funkciójukban), vagy pedig c) mindkettőben különböznek. (...) A második kritérium szerint pedig vannak köznyelvi alapon érthető és vannak nem érthető tájszavak” (Hegedűs 2001: 376). E kritériumok képezik a tájnyelvi lexika osztályozásának alapját. Kiss Jenő (2002: 399) a valódi tájszavakat két további csoportra osztja: a. tulajdonképpeni tájszó, amelyek fogalma és szóalakja sem ismert a köznyelvben, és b. névbeli tájszó, amelyek fogalma igen de szóalakja nem ismert a köznyelvben; továbbá bevezeti az alaki-jelentésbeli tájszavak kategóriáját (így összesen a tájszavak öt csoportját különbözteti meg).

A nyelvjárási szókészlet feltárására nyelvatlaszokat és tájszótárakat készítettek. Kiss Jenő a tájszótárt olyan nyelvjárási szótárként határozza meg, „amely egy (vagy több) településnek vagy tájegységnek, illetőleg az egész nyelvterületnek csak azon lexikális elemeit tartalmazza, amelyek területi kötöttségűek, nincsenek meg a köznyelvben, illetőleg más alakban és/vagy jelentésben vannak meg, mint a köznyelvben” (Kiss 2002: 392). Vagyis „egy helyi nyelvjárásnak vagy több nyelvjárásnak, esetleg egy tájegységnek a köznyelvhez viszonyított lexikai többleteit” (Kiss 2002: 392) gyűjtik össze a tájszótárakban.

A nyelvváltozatok vizsgálata a nyelvi rendszer egészének az ismeretét feltételezi, hiszen bármely nyelvváltozat a többi nyelvváltozattal és a nyelv egészével szoros kapcsolatban van, jellemzőit ebben az összefüggésben lehet hitelesen megadni. Ebből ered a szaknyelvutatásnak az a metodikai törekvése, hogy a szaknyelvet a köznyelvhez viszonyítva vizsgálja, vagyis ezekben a vizsgálatokban a köznyelv etalon szerepet tölt be. Bergenholtz és Tarp (1995: 16–20) könyvében részletesen elemzi a különböző általános és speciális nyelvi modelleket. Ezek a modellek külön-külön egy-egy megadott célra jól használhatók, ugyanakkor nem univerzálisak, de ez nem is várható el tőlük. Egyetlen közös motívumuk az **általános** ↔ **speciális** dichotómia, de ezáltal túlságosan le is egyszerűsítik e bonyolult összefüggésrendszert. E modellek alapján is megállapíthatjuk, hogy a nyelvváltozat-típusok sokféle módon kategorizálhatók, és nincs „általánosan elfogadott megoldás” az osztályozásukra (Fóris 2010b).

Azzal, hogy mely szavak tartoznak a szakszókincshez, és milyen csoportokra osztható a szakszókészlet a nyelvészeti szakirodalom szerint, *A szaknyelvutató modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés* című írásomban foglalkoztam részletesen (Fóris 2010b). A szakszókészlet vizsgálata során az osztályozás szempontjai a szóalak és a jelentés (funkció), valamint a kommunikáció (a köznyelvi alapú érthetőség) lehet. Ennek alapján három nagy csoportra osztottam a szakszókészletet, az első csoportot pedig további kettőre – így összesen négy csoportot különböztettem meg: 1. valódi szakszó, ezen belül 1.a. konkrét szakszó és 1.b. lexikai szakszó; 2. jelentésbeli szakszó; 3. köznyelvvel közös szakszó:

„1. valódi szakszó – a köznyelvi beszélő nem érti, nem ismeri fel, jelentésében és alakjában is különbözik a köznyelvi szavaktól. E csoportot további két részre oszthatjuk:

1.a. konkrét szakszó – a köznyelvben lexikai (és fogalmi) hiány miatt sem a szóalak, sem a fogalom nem ismert, a szóalak és a fogalom is csak a szaknyelvben ismert, pl. *differencia hányados, predikátum*;

1.b. lexikai szakszó – a köznyelvben a fogalom ismert (de más jelölővel), a szaknyelvben használt szóalak nem ismert [ezen belül több alcsoport elkülönítése lehetséges – teljes fogalmi egyezés (szinonímia), részleges egyezés (rész-egész viszony, alá-fölérendeltségi viszony)], pl. *stroke* (ejtsd: *sztrók*, kny. *gutautés*, részviszonyban: *agyvérzés*), *diftéria* (kny. *torokgyík*).

2. jelentésbeli szakszó – a köznyelvi szóval alakilag megegyezik, de egy vagy több jelentésében különbözik tőle, pl. *lóerő, zöld* (az első a fizikában teljesítményt, a második egy elemi részecskét jelöl);

3. köznyelvvél közös szakszó – amely szóalakjában és jelentésében is megegyezik a köznyelvi szóval, de az adott szakma szókincséhez hozzátartozik. Pl. *erő, sebesség* (fizika), *összeg, különbség* (matematika), *sejt, bőr* (biológia) *hegy, domb, folyó* (földrajz), *oldat, vegyület* (kémia).” (Fóris: 2010b: 434)

Megállapítottam azt is, hogy

„A köznyelvi szavak és a szakszavak jelentésbeli azonosságát vagy különbözőségét csak akkor lehet megállapítani, ha mindkettő jelentését ismerjük, ehhez pedig az szükséges, hogy mind a köznyelvi szó, mind a szakszó jelentése definiálva legyen (szótárban, adatbázisokban), vagyis a meghatározó jegyek alapján eldönthető legyen egy szó hovatarozása. Mindebből pedig az következik, hogy minél több szó (köznyelvi és szakszó) alakja és jelentése lesz pontosan rögzítve, annál pontosabban és annál több konkrét szóról lehet megállapítani, hogy mely csoportba sorolható be.” (Fóris 2010b: 435)

A *szakszótár* elnevezése a magyar nyelvben arra utal, hogy olyan szótárakról van szó, amelyek a szakszókincsset tartalmazzák. A szakszótárak lehetnek egynyelvűek, kétnyelvűek vagy többnyelvűek; listaszerűek, vagy tartalmazhatnak nyelvi vagy enciklopédikus információkat. – Vannak olyan szakszótárak, amelyek egyszerre többféle információt is megadnak: értelmezést, idegen nyelvi ekvivalenst és példamondatokat (pl. a Grimm Kiadónál megjelent *Autóverseny szakszótár és értelmező szótár*: Wéber 2010). – A szakszótárak egy része alfabetikus, más része tematikus elrendezésű. Hordozójuk lehet nyomtatott vagy elektronikus (online). Ebből a sokféle lehetőségből és adottságból következően a szakszótárak elemzése vagy egy bibliográfia készítése során nehézséget jelenthet, hogy mely

műveket soroljuk be a szótárak közé: Azokat, amelyeknek a címében szerepel a szótár szó? Azokat, amelyek tartalmukban és szerkezetükben is szótári jellemzőket mutatnak? – Álláspontom szerint ez utóbbiakat.

Általában is elmondható – nem csak a szakszótárakról –, hogy a szótárak más kézikönyvektől való megkülönböztetése a formai és a tartalmi szempontok együttes vizsgálatával és figyelembe vételével lehetséges.

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a speciális szótárak a lexikográfiai referenciaművek közé tartoznak, annak megállapítása pedig, hogy egy adott mű szótárnak (lexikográfiai referenciaműnek) tekinthető-e, tartalmi és strukturális felépítésétől egyaránt függ.

4.6 ELEKTRONIKUS ÉS ONLINE SZÓTÁRAK

Az elektronikus hordozók, majd az internet széles körű elterjedésével – az 1990-es éveket követően – nagy számban hoztak létre elektronikusan elérhető adatbázisokat és szótárakat. (A változásokról részletesebben lásd még a 2.2 fejezetben).

A különböző típusú és tartalmú művek besorolása számos osztályozási kérdést vet fel, pl. szótár vagy adatbázis, nyomtatott szótár, elektronikus szótár vagy online szótár, online szótár vagy terminológiai adatbázis-e az adott mű (ezzel a kérdéskörrel foglalkozott a Terminológia műhely 2012).

A szótári definícióban (lásd 4.2 fejezet) kiemeltem, hogy a hordozótól független, hogy egy művet szótárnak tekintünk-e, vagyis egy szótár nyomtatott és bármilyen elektronikus formátumban egyaránt megjelenhet.

Az elektronikus szótárak az 1990-es évek közepétől gyorsan népszerűvé váltak. Eleinte a CD-ROM-on kapható, a nagy kiadók által jegyzett szótárak voltak a legkeresettebbek (az elektronikus változatokat az 1990-es években két nagy cég, a Scriptum Kft. és a MorphoLogic Kft. jelentette meg az elsők között nálunk), majd a nagy szótárkiadók a nyomtatott szótáraik mellett fokozatosan jelentették meg először CD-ROM-on (is) a nagy szótáraikat, napjainkban pedig áttértek az online változatra (pl. az Akadémiai Kiadó szotar.net oldalán elektronikus szótár-hozzáféréseket lehet vásárolni már 2011 óta).

A 2000-es években úgy tűnt, hogy a jövő az online elérhető, folyamatosan frissített szótáraké, amelyek előfizetéses rendszerben működnek. De időközben megjelentek az ingyenes szójegyzékek és közösségi szótárak a világhálón. (Az „ingyenes” itt csak annyit jelent, hogy a felhasználó nem

közvetlenül vagy nem pénzzel fizet értük, hanem pl. adatokkal vagy reklámok megnézésével.) Ezek az új szótárak méretükben, tartalmukban, szerkezetükben nagyon különböznek egymástól. Már az elektronikus szótárak megjelenésétől kezdve található kisebb-nagyobb ingyenes szótárak a weben, sok ezek közül egy-egy kis szócikkszámú szójegyzék: kisebb, 30–300 címszavas szakmai glosszáriumokat sokan tettek fel ingyenesen az internetre. Az egyik legismertebb online enciklopédia, a *Wikipedia* angol változatának szócikkszámja hatalmas, már túllépte az 5,5 millió szócikket. A magyar nyelvű *Wikipédia* több mint 430 ezer szócikket tartalmaz. Ennek rokonprojektje, az angol nyelvű *Wiktionary* szintén túllépte az 5,5 milliós szócikkszámot, a magyar *Wikiszótár* pedig a 380 ezres szócikkszámot. Ezek úgynevezett közösségi szerkesztésű online szótárak, a szerkesztők önkéntesen közreműködnek a készítésükben, és ingyenesen hozzáférhetőek. Az ingyenesen elérhető online szótárak egyre növekvő népszerűsége a nyomtatott szótárak és a megvásárolható online szótárak használatára egyaránt hatással van. A papírszótárak piaca csökken, az offline elektronikus szótárak hordozója elavult, míg a megvásárolható és az ingyenesen elérhető online szótárakat egyaránt egyre többen használják.

Az online szótárakat többen a megbízhatóságuk kérdésessége miatt támadják, a helyzet azonban ennél árnyaltabb. Az online szótárakat a készítőik szerint két nagy csoportba lehet sorolni: a) intézmény által szerkesztett, és b) szabadon hozzáférhető, többnyelvű, közösség által készített internetes referenciaművekre (Fuertes-Oliviera 2010). A megbízhatóság kérdése főként a közösség által készített, szabadon hozzáférhető művek esetében szokott felmerülni. Az online szótárak készítése és ezen új típusú szótárak jellemzőinek a vizsgálata egy új lexikográfiai irányzatnak tekinthető; többen vizsgálták az online szótárak egyes jellemzőit és speciális típusait, bár egyelőre nincs általánosan elfogadott szempontrendszer az értékelésükre (pl. Fuertes-Oliviera 2010; Gaál 2010, 2011).

Az online szótárak térhódítását jelzi az is, hogy ezt az új területet már *e-lexikográfia*-ként emlegetik. Az *e-lexikográfia* témakörei széles határok között mozognak, foglalkoznak többek között a nyelvi források, adatbázisok lexikográfiai célú felhasználásával (akár a WordNet-hez hasonló lexikai adatbázisokéval, akár korpuszokéval), a szótári szerkezet megújításával, speciális szótárakkal (pl. SMS-szótár, jelszótár), az elektronikus szótárak alkalmazhatóságával a nyelvtanulásban és a nyelvoktatásban stb.

Az online szótárak számos előnnyel rendelkeznek a nyomtatott és a CD-n tárolt szótárakhoz képest. A legszembevetőbb, legfontosabb jellemzőik a hatalmas méret, és a gyors és könnyű elérhetőség, valamint a folyamatos bővíthetőség. Az adatokat korábban szervereken, ma már *felhők*ben tárolják. A felhőalapú szolgáltatásokat a 2010-es években kezdték meg, előnye, hogy helyfüggetlen, méretezhető és költségkímélő megoldás. Az online szótárak szócikkeiben számos, a szótár más címszavaira mutató vagy éppen külső forrásra utaló link található. Ezek segítségével a szótáron belüli hálón is gyorsan lehet közlekedni, a kifelé mutató linkeken keresztül pedig más oldalakkal, más szótárakkal vagy egyéb forrásokkal lehet kapcsolatba kerülni.

A 2010-es évtizedben a szemantikus web technológiák megjelenése és elterjedése újabb, jelentős változásokat hoz azzal, hogy nyílt forráskódú programok segítségével bárki szerkeszthet és közzétehet adatbázisokat, ontológiákat vagy szótárakat (lásd még 2.2 fejezet). A szemantikus web modelljét már közel két évtizede leírták (Berners-Lee et al. 2001), nagymértékű térhódítása viszont néhány éve kezdődött, és a legújabb technikai fejlesztéseknek köszönhetően óriási térnyerése várható. A szemantikus web előnye a korábbiakhoz képest, hogy „az alkalmazások egyértelműen azonosított fogalmak között szemantikai kapcsolatokat definiálnak, a fogalmi relációk mögött meghúzódó háttértudást pedig ontológiákban reprezentálják” (Tóth 2010: 184); célja pedig „egy olyan globális hálózati metaadat-infrastruktúra létrehozása, amely lehetővé teszi a világhálón lévő adatok integrálását, a közöttük lévő kapcsolatok definiálását és jellemzését, illetve az adatok értelmezését” (Tóth 2010: 188). Ez az új paradigma nem csak a lexikográfiában, de más területeken is jelentős változásokat hoz, így például a terminológiai adatbázisok készítésében is.

A hagyományos internet egyirányú, információkat ad át a felhasználóknak (Web 1.0-nak is nevezik), míg a Web 2.0 már lehetővé teszi a többirányú információcserét: a felhasználók létrehozhatják, és egymás között megoszthatják az információkat (ilyenek pl. a blogok, közösségi portálok, és az úgynevezett *wikik* (Baron 2009; Murugesan 2009; Gaál 2010). A szótárkészítés szempontjából a *wiki technológia* érdekes számunkra. A wiki egy webalapú szoftver, amelynek segítségével könnyen és gyorsan lehet létrehozni adatbázisokat. Az azonos háttértechnológia azt is lehetővé teszi, hogy azonos (illetve hasonló) szerkezetű és tartalmú szótárak sok nyelven

készüljenek, és az információkat megosszák. A legismertebb wikialapú szótárak a *Wikipédia* és a *Wikiszótár*. Gaál (2010) ezek magyar és angol nyelvű verziójának formai és tartalmi elemeit vetette össze írásában, és ezen keresztül a Web 2.0 technológián alapuló online szótárak szerkesztési és működési elveit vizsgálta és írta le. Összegzésében az online szótárak számos előnyét sorolja fel a hagyományos szótárakéval szemben, pl. az online szótárakban igen nagy információmennyiséget lehet feldolgozni és közzétenni, a tartalmuk folyamatosan bővíthető és aktualizálható, audio-vizuális eszközök is alkalmazhatók bennük, a külső és belső hivatkozások segítségével részeivé váltak egy globális információs hálózatnak, ingyenesek, bárholnán egyszerűen hozzáférhetőek. Hátrányként kizárólag a közösség által szerkesztett szótárak megbízhatósági problémáját említi.

Végezetül még egy megjegyzés: az utóbbi években nagy erőforrásokkal végzik a nyomtatott szótárak digitalizálását. Ezek a szótárak nagyon különböznek abban, hogy csak olvasható formában, vagy pedig kereshető formában digitalizálják-e őket – de ezeket nem soroljuk az online szótárak közé, hanem csak „online elérhető” szótárakként hivatkozunk rájuk. Ezek a szótárak pl. a kiadók honlapján, a Magyar Elektronikus Könyvtárban és a Digitális Tankönyvtárban található (az online elérhető magyar szótárakról lásd bővebben Gaál 2017, az e-könyvekről, e-könyv gyűjteményekről pedig Kerekes–Kiszl 2015).

A mobilkommunikációs eszközök, elsősorban az okostelefonok elterjedésével a tanórán is elérhetővé és egyre gyakrabban használatossá váltak a szótári applikációk, amelyek mára általánosan elterjedtek. A mobilkommunikációs eszközök fő előnye a kis méret és a hordozhatóság, ami alkalmassá teszi őket arra, hogy tartózkodási helytől függetlenül használjunk rajtuk alkalmazásokat. A fiatalok többsége már rendelkezik ezekkel az eszközökkel, ezért az online referenciaművekhez való hozzáférés nem igényel külön eszközöket, csupán internet-hozzáférést (Wi-Fi). Mivel mobil eszközeink gyakorlatilag életünk minden pillanatában velünk vannak, a szótári információkhoz való hozzáférés asztali vagy hordozható számítógép nélkül is egyszerűen megoldható.

Ma már egyre több az olyan munkakör, amelynek megfelelő szintű ellátása nyelvi támogatást igényel. Az okostelefonokat és a táblagépeket méretükből adódóan a dolgozók bármilyen munkakörnyezetben maguknál tudják tartani, így egy szótárhoz vagy terminológiai adatbázishoz is gyorsabban hozzáférnek. További könnyebbség, hogy a mobil operációs

rendszerekhez egyre több hangalapú keresési opcióval rendelkező alkalmazás készül, így a néha körülményes és hosszadalmas gépelés is kiküszöbölhető.

Az egyik legnépszerűbb online alkalmazásbolt, az Android operációs rendszerhez kapcsolódó Google Play kínálatában online és offline szótárakból is számos ingyenes és fizetős szótáralkalmazás áll a felhasználók rendelkezésére.

KÉRDÉSEK

1. Melyek a lexikográfiai referenciaművek főbb fajtái?
2. Mit jelent a *szótár szó*?
3. Milyen szempontok alapján osztályozzuk a szótárakat? Milyen szótártípusokat ismer? Mi jellemzi az egyes szótártípusokat?
4. Elemezze Atkins és Rundell (2008) szótártipológiáját!
5. Milyen szempontok alapján vesznek fel címszavakat a szinkrón köznyelvi szótárakba?
6. Mitől függ, hogy egy adott művet lexikográfiai típusú referenciaműnek tekintünk-e?
7. Milyen típusai vannak az elektronikus szótáraknak?
8. Ön melyik online szótárt használja szívesen/gyakran? Miért? Mutassa be ezt a szótárt!
9. Milyen előnyei és hátrányai vannak az elektronikus szótáraknak a nyomtatott szótárakhoz viszonyítva?

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

- Atkins, S. – Rundell, M. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford, Oxford University Press. http://books.google.hu/books?id=H0rc_cnr3NYC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false
- Fóris Ágota – Pálffy Miklós (szerk.) 2004. *A lexikográfia Magyarországon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Fóris Ágota 2002. *Szótár és oktatás*. Iskolakultúra, Pécs. 9–36, 51–55. <http://mek.oszk.hu/01800/01890/>
- Gaál Péter 2010. Online szótárak a Web 2.0 platformon – A Wikiszótár és a Wiktionary. *Magyar Terminológia* 3 (2), 251–268.
- Gaál Péter 2013. Új formátum, új perspektívák: Az online szótárak

- néhány speciális jellemzőjének vizsgálata. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 446-449. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Gaál Péter 2017. A magyar nyelv nagyszótára és társai: Magyar nyelvű online értelmező szótárak a világhálón. In: Hajba Renáta – Tóth Péter – Vörös Ferenc (szerk.) „...ahogy a csillag megy az égen...”: *Köszöntő kötet Molnár Zoltán tiszteletére.* Szombathely: Savaria University Press. 101–112.
- Kiss Mónika 2004. Szótár a szótárban. In: Tóth Szergej – Földes Csaba – Fóris Ágota (szerk.) *Lexikológiai, lexikográfiai látkép: problémák, paradigmák, perspektívák* (Fasciculi Linguistici Series Lexicographica 3.), Generalia, Szeged, 61–68. <http://mek.oszk.hu/04400/04468>
- Tóth Szergej – Földes Csaba – Fóris Ágota (szerk.) 2004. *Lexikológiai, lexikográfiai látkép: problémák, paradigmák, perspektívák.* (Fasciculi Linguistici Series Lexicographica 3.) Szeged: Generalia. <http://mek.oszk.hu/04400/04468>

5. A SZÓTÁRI SZERKEZET ÉS A SZÓTÁRELEMZÉS SZEMPONTJAI

5.1 A SZÓTÁRI SZERKEZET

A szótári szerkezetről szóló részt Hausmann–Wiegand (1989), Hartmann–James (1998), Svensén (1993), valamint Fóris (2002) és Fóris–Hesz (2007) művei alapján foglalom össze.

A szótári szerkezetet többféle szinten tanulmányozzuk, és négy fő részét különítjük el: a megastruktúrát, a makrostruktúrát, a mikrostruktúrát és a mezostruktúrát.

A *megastruktúra* a makrostruktúrát és a szótáron kívüli részt [outside matter] magában foglaló rendszer. A *szótáron kívüli részt* alkotják a szótári részt megelőző és az azt követő információk, adatok: pl. előszó, rövidítésjegyzék, tartalomjegyzék, borítólappal és ide tartozik a szótár mérete, borítója, a tipográfiai információk is.

A *makrostruktúra* a szótár lemmáinak (címszavainak) valamilyen sorrend szerint sorbarendeztetett együttese. A rendezés különböző szempontok alapján történhet. A legelterjedtebb a címszavak betűrendes felsorolása (előlről kezdődő betűrendben [balról jobbra], vagy hátulról kezdődő betűrendben [jobbról balra] – ez utóbbi neve „a tergo” szótár vagy szóvégmutato szótár). Gyakori még a címszavak tematikus, időrendi (kronologikus), és gyakorisági rendezése.

A *mikrostruktúra* a címszavak és a címszavakra vonatkozó információk együttese, amely szócikkekben jelenik meg. A mikrostruktúra az egyes szócikkek szerkezeti jellegzetességeit mutatja meg, amelyek minden szócikk esetében megegyeznek.

A *szócikk* a mikrostruktúra alapegysége. Részei a címszó, a címszóra vonatkozó fonetikai, grammatikai, szemantikai információk, a jelentés, a szinonimák, a példák stb.

A *címszó (lemma)* a szócikkek legelején található, a szótárban tipografikusan is kiemelt szó, kifejezés vagy frazéma, amelyről az adott szócikk információt ad. Az információ sokféle lehet (a szótár típusának megfelelően): megadhatja a címszó megfelelőjét (ekvivalensét/fordítását),

magyarázatát (értelmezését), szinonimáját, antonimáját, etimológiáját, gyakoriságát stb. A szótárak címszavai a nyelvi háló csomópontjai, sok esetben középpontjai. A szótárak a nyelvi jelekből kiindulva a lexéma képviselőjére kiválasztott címszóval adják meg a hármas tagolású *nyelvi hálóban* tárolt információkat. A címszó a „lexémacsalád” egyik tagja. Nyelvenként más-más konvenció alakult ki arra vonatkozóan, hogy a lexéma mely szóalakját (képviselőjét) választják címszónak. Például igei szófajú címszavak esetében a magyar szótárak az ige jelen idejű, alanyi ragozású egyes szám harmadik személyű, kijelentő módú alakot, az olasz szótárak az ige főnévi igenévi alakját, az angol szótárak a felszólító alakot jelenítik meg címszóként.

A *mezostruktúra* (vagy mediostuktúra) a szótár utalási rendszerének megnevezése. A szótári utalások [cross-references] többfélék lehetnek: szótáron belüli és szótáron kívüli utalások. A *szótáron belüli utalások* lehetnek szócikken belülre utalók és szócikken kívülre utalók. A *szótáron kívüli utalások* az online szótárak esetében lehetnek webhelyre mutató linkek vagy nem-internetes utalások. Az utalás használata összeköti egymással a szótárban levő különböző tudáselemeket, és lehetővé teszi az információ elosztott tárolását (egyúttal helytakarékos megoldás). Van olyan szótár, amelyben nincsenek utalások, és van olyan, amelyben sok utalás található. Előszeretettel alkalmazzák az utalást a dekódoló típusú szótárakban (más néven passzív szótárakban). Az ilyen típusú szótárak esetében a cél a szavak magyarázata, a jobb és hatékonyabb megértés elősegítése.

Az utalásoknak többféle típusa létezik, és a különböző utaló rendszerek más-más célt szolgálhatnak, ezért már a szótáron kívüli részben célszerű a szótárhasználókat tájékoztatni az utalási rendszerről. Az utalás történhet úgynevezett *utaló szócikk* segítségével, amikor a szócikk más információt nem tartalmaz, csak magát az utalást, és szerepe az, hogy a megfelelő helyre vezesse a felhasználót. A *szócikk végén található utalás* szerepe az, hogy kiegészítő információhoz juttassa a szótárhasználót; ez történhet más szócikkre való utalással, vagy ábrára, képre történő utalással. Gyakori az is, hogy a szócikk szövegében előforduló azon ismeretlen szavak, amelyek az adott szótárban címszóként is megtalálhatók, tipográfiailag jelölve vannak és *utalószó*ként működnek. Élőfejben vagy élőlábban is lehet utalásokat elhelyezni. Sokféle tipográfiai megoldása létezik az utalásoknak.

Online szótárak esetében az utaló szócikket hiperlinkek segítségével készítik, így azokra kattintva azonnal a hivatkozott szócikkhez juthatunk. Az online szótárakban a korábbinál is fontosabbá vált az utalások szerepe, mivel a linkek használata az információk újfajta, hálózatos kapcsolódását teszi lehetővé. A szótárak készítésénél és elemzésénél fontos szempont, hogy a linkek estében megvalósul-e a konzisztencia, vagyis hogy a linkek nem csak egyirányúan, hanem kölcsönösen kapcsolódnak-e egymáshoz. Az utalások konzisztenciája akkor valósul meg, ha a felhasználó, miután egy linket követett, vissza tud térni az eredeti kiindulási pontjához.

5.2 SZEMPONTOK A SZÓTÁRAK ELEMZÉSÉHEZ

A *szótárelemzési kompetencia* kialakításához fontos feladat a szótári struktúra és tartalom elemzésének elsajátítása. Ehhez Fóris és Rihmer (2007) nyomtatott szótárakra összeállított szempontrendszerét és Gaál (2012) elektronikus szótárak elemzéséhez összeállított szempontrendszerét vesszük alapul. E két szempontrendszert egyesítettem és teszem közzé az alábbiakban a szótárelemzések megkönnyítésére.

A szemináriumokon e szempontrendszer alapján, lépésről lépésre elemzünk különböző szótárakat, és a hallgatók otthoni feladata is az, hogy egy vagy több szótárt részletesen megvizsgáljanak, értékeljenek, és szótárkritikát (recenziót) készítsenek. Az elemzett szótárak elsősorban magyar egynyelvű értelmező szótárak, illetve olyan kétnyelvű szótárak, amelyek jól felhasználhatók a) a magyart mint idegen nyelvet tanuló diákoknak ajánlható segédletként, b) a magyart mint idegen nyelvet tanító tanárok órai felkészüléséhez vagy szótárkészítési munkájához.

A szeminárium eredményeként a hallgatók jobban megismerik a magyar szótárakat, és egyben „más szemmel” kezdenek nézni a szótárakra: tapasztalatom szerint többségük örömmel fedezi fel, mennyi értékes információ található ezekben, sokan itt ismerkednek meg olyan újonnan megjelent művekkel, amelyekről addig nem volt tudomásuk. Azok, akik már tanítanak, vagy közintézményekben dolgoznak, a szemináriumon szerzett ismeretek birtokában az intézményük könyvtári állományának gyarapításáról is megfelelőbben tudnak dönteni.

A szempontrendszerben igyekeztünk minden lehetséges szótártípusra kiterjedően felsorolni a lehetséges formai és tartalmi elemeket. Az egyes szótárak formai és tartalmi elemei azonban nagyon különbözhetnek

egymástól, ezért az egységes szempontrendszer kidolgozása nem egyszerű. Az itt közzétett szempontok nem mindegyike releváns minden egyes szótártípus esetében, az elemzés során az adott szótártípus esetében nem alkalmazható szempontot egyszerűen kihagyjuk a vizsgálatból.

SZEMPONTRENDSZER SZÓTÁRAK VIZSGÁLATÁHOZ:

1. A szótárral kapcsolatos információk (háttér)

1.1 Tágabb háttér:

- 1.1.1 az adott nyelvterület szótárkultúrájának általános jellemzése; az adott szótártípus előzményei, történeti beágyazottsága;
- 1.1.2 az elemezett szótár elhelyezése ebben a körben (előfutárai, előzményei; műfajok és irányzatok).

1.2 Szűkebb háttér:

- 1.2.1 a szótár kiadója (a cég profilja, reputációja; a termék promóciója, elérhetősége); online szótár esetében a szótár kiadója, gondozója vagy fenntartója;
- 1.2.2 a szótár szerkesztője (korábbi munkássága, szakmai elismertsége); online szótár esetében személy, csoport, intézmény, közösség, felhasználók szerkesztik-e; van-e szakmai felügyelet.

2. A szótár tartalmáról szóló információk (statikus leírás)

2.1 A szótár fizikai leírása

- 2.1.1 nyomtatott szótár esetében méretei, papírja, nyomása, kötése; példányszáma, ára, kiegészítői;
- 2.1.2 online/mobil szótár esetében technikai paraméterei (hardverkövetelmények, futtatási platform, szoftver), jellege (egyedülálló szótár, szótárklaszter, szótárportál, szótári gyűjtőoldal), ára (fizetős, ingyenes, korlátozottan ingyenes).

2.2 A szótár szerkezete

2.2.1 Megastruktúra (ebből a szótáron kívüli rész):

- a) előszó, használati útmutató (a célközönség megjelölése, normatív vagy leíró szótár, a konkrét célok kifejtett és világos volta, és ezek megvalósulása a szótárban);
- b) rövidítések, források (teljesség, pontosság, egyértelműség);

- c) mutatók, bibliográfia (szakszerűség); szerzői jogi információk, segédletek, hirdetések.

2.2.2 Makrostruktúra:

- a) a címszavak sorrendje: alfabetikus (előlről vagy hátulról kezdődő), tematikus, kronologikus, gyakorisági;
- b) a közölt anyag jellege (szöveges, képi, és ezek viszonya);
- c) lehetséges szövegtípusok (hagyományos szócikk; [keretes] beétszöveg; lista; táblázat, ábrák stb.);
- d) online/mobil szótár esetében a keresőmotor jellemzése (a keresés módja, hatóköre, lekérdezés módja, beírási lehetőségek), a keresési találatok megjelenítése, a közölt anyag jellege (szöveges, multimédiás).

2.2.3 Mikrostruktúra

- a) a szócikk szerveződési elvei (mit, milyen sorrendben, milyen megjelenítésben közöl);
- b) a szócikk tagolása: a tagolószövegek (felsoroló, csoportosító stb.) szimbólumok jellege, megformálása, alkalmazása;
- c) online/mobil szótár esetében az információk megjelenítésének módja, sorrendje, a szócikkek szövegének megjelenítése, áttekinthetősége.

2.2.4 Mezostruktúra

- a) szótáron belüli és szótáron kívüli utalások (szövegre vagy képre); online szótárak esetében belső linkek (szócikken belül és szócikkek közötti), és külső linkek (más online szótárra mutató, webhelyre mutató, nem internetes forrásra utaló);
- b) rendezőszövegek (élőfej és élőláb, és a bennük található információk).

2.3 A szótár tartalma (a mikrostruktúra – a szócikkek tartalma – alapján)

2.3.1 Lexikológiai alapok:

- a) a feldolgozott szókincs nagysága és összetétele (szó, kifejezés, frazeológiai egység stb.); a szókincs válogatásának szempontjai („hagyományos”, korpuszalapú, gyakorisági, fontossági); példamondatok száma, szerepe;
- b) szinkronia és diakronia viszonya;
- c) a különféle nyelvváltozatok (területi, társadalmi, szituatív változatok) reprezentációja a szókincsben és minősítési rendszere.

2.3.2 Fonológiai/grafémikai információk:

- a) kiejtés(változatok) jelölése, minősítése;
- b) írás(változatok) jelölése, minősítése.

2.3.3 Grammatikai információk:

- a) morfológia (szótári alak/lemma): szófaj, nyelvtani nem, szám és eset, nyelvtani paradigma stb.;
- b) szintaxis: mondatrészség; szabad és kötött bővítmények (vonzatok); szórend.

2.3.4 Szemantikai információk:

- a) metanyelv (*defining vocabulary [definiáló szókics]*, meghatározások jellege (definíciók típusa) [célközönség!]; és/vagy célnyelvi ekvivalensek;
- b) poliszémia, homonímia, szinonímia;
- c) az enciklopédikus ismeretek szerepe és aránya, és viszonya a (legújabb) szakmai és tudományos eredményekhez (a szótári *hitelesség* kérdése).

2.3.5 Egyéb releváns nyelvészeti információk:

- a) frazeológia (kollokációk, kifejezések, idiómák stb.);
- b) pragmatika (példamondatban, illetve explicit magyarázattal a szócikkekben vagy betétszöveggént).

3. A szótár használatáról szóló információk

- 3.1 Használhatóság a célközönség és más felhasználók szempontjából.
- 3.2 Adatok általános hozzáférhetősége, ellenőrizhetősége.
- 3.3 A szótár innovatív jellege (új szerkezeti, tartalmi, használati jegyek).
- 3.4 A szótár (szakmai, gyakorlati, esztétikai stb.) értékelése, haszna a társadalom szempontjából.

KÉRDÉSEK, FELADATOK

- 1. Olvasson megjelent szótárakról készült recenziókat, szótárkritikákat!

Többek között az alábbi nyelvészeti folyóiratokban kereshet: *Alkalmazott Nyelvtudomány, Iskolakultúra, Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Magyar Terminológia, Fordítástudomány, THL2.*

2. Válasszon egy szót, és vizsgálja meg öt különböző szótárban a címszóról megadott információkat! Hasonlítsa össze ezeket a szótári szócikket!
3. Válasszon ki egy szótárt, és vizsgálja meg a szócikkek felépítését úgy, hogy elemezzen öt különböző szócikket!
4. Írjon szótárrecenziót egy magyar értelmező típusú nyomtatott szótárról!
5. Írjon szótárrecenziót egy magyar–bármilyen nyelvpárú kétnyelvű nyomtatott szótárról!
6. Írjon szótárrecenziót egy magyar köznyelvi online szótárról!
7. Írjon szótárrecenziót egy magyar nyelvű információkat (is) tartalmazó szótári applikációról!

Útmutató: A dolgozat terjedelme min. 3-4 oldal, a feladat tartalmi és formai elemzés (a szótári mega-, makro-, mikro- és mezostruktúra elemzése) az 5.2 fejezetben megadott szempontrendszer segítségével. Kérem, hogy a mikrostruktúra elemzésére kellő hangsúlyt helyezzenek. Ehhez érdemes az elemzett szótárból kb. 5 szócikket kiválasztani, ezek jellemzőit részletesen ismertetni.

Azt is mutassa be az elemzés végén, hogy a MID oktatásában milyen szinten (pl. B1, C2 szintű nyelvtudással), milyen céllal (pl. fordításhoz, szókincsfejlesztéshez), milyen célközönség számára (pl. B1 szintű, angol közvetítőnyelvű nyelvtanulók, vagy MID tanárok) ajánlaná a szótár használatát.

Formai követelmények: 12-es TNR tetűtípus, 1,5-es sortávolság, szabályos hivatkozások.

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

- Fóris Ágota – Rihmer Zoltán 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9 (1), 109–113.
- Gaál Péter 2012. Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez In: *Magyar Terminológia* 5 (2), 225–250.

6. SZÓTÁRKÉSZÍTÉS ÉS SZÓTÁRHASZNÁLAT

Hartman (2001: 24) szerint a lexikográfiai terület négy főszereplője a szótárkészítő, a szótárhasználó, a szótári ismereteket oktató tanár, és a szótárkutató. E felosztásnak megfelelően a továbbiakban vázlatosan tárgyalom ezt a négy témát: a szótárkészítés, a szótárhasználat, a szó-tárdidaktika és a szótárkutatók kérdéskörét.

6.1 SZÓTÁRKÉSZÍTÉS

A szótárkészítés a lexikográfia gyakorlati oldala. Szótárat készíteni sokféle módon lehet. Jó szótárat készíteni azonban egyáltalán nem könnyű, és időigényes folyamat. A folyamat egyes lépéseit, részeit szabványokban foglalták össze. Szabványosították pl. az általános jelölőnyelvet: az SGML (Standard Generalized Markup Language, magyarul 'általános szabványos jelölő nyelv') 1986 óta nemzetközi ISO szabvány (ISO 8879:1986); ennek egy részhalmaza az XML (Extensible Markup Language, magyarul 'kiterjeszhető jelölő nyelv'), mely a W3C (World Wide Web Consortium) által ajánlott jelölőnyelv. A lexikográfiai (és terminográfiai) munkafolyamatra vonatkozó szabványokat az ISO TC 37-es számú Műszaki Bizottsága gondozza és teszi közzé (www.iso.org), mint pl. a *Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information* (ISO 1951:2007), vagy az *Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet* (ISO 12199:2000). Konkrét szótárak szótárszerkesztési folyamatáról (főként tudományos igényű művekről) tanulmányokat, illetve könyveket szoktak megjeleníteni, ilyen pl. az Ország-h László (1962) vezetésével készült mű *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* elkészítéséről, vagy Hartmann és James *Dictionary of Lexicography* (DoL 1998) szótárának elkészítéséről írott fejezet Hartmann (2001) könyvében.

A szótárak jellemzően csapatmunkában készülnek, általában erre szakosodott kiadóknál. A szótárszerkesztői csapat vezetője a szerkesztő (vagy

főszerkesztő), és vele szorosan együttműködve dolgoznak a szócikkírók és szerkesztők, valamint a technikai munkatársak: korrektorok, tördelők, műszaki szerkesztők, tipográfusok, informatikusok stb.

Ha valaki saját maga szeretne egy szótár készítésének nekifogni, akkor az egyik lehetőség, hogy a szótár tervezését és összeállítását elvégzi, és az elkészült anyaggal megkeres egy kiadót. A másik lehetőség, hogy megtervezi a szótárat, és a tervekkel keres meg egy kiadót. A szótár megtervezése itt a szótár tartalmi és formai jegyeit jelenti, valamit annak felmérését, hogy kik lennének a szótár célközönsége, várhatóan kik vásárolnák meg a szótárat, és milyen haszna lenne ebből a kiadónak. Hartmann és James a *Dictionary of Lexicography* munkálatait így kezdték: megtervezték a szótárt, sőt, a tervüket tesztelték is saját tanítványaik körében, és a visszajelzések alapján változtattak az eredeti tervükön. Természetesen egyszerű szójegyzékeket, pl. kétnyelvű szólistát viszonylag könnyen össze lehet állítani – ilyenkor az a legcélszerűbb, ha Excel táblázatba gyűjtjük az adatokat, mert azt a legkönnyebb a későbbiekben bármilyen más szoftverbe betölteni (kb. 10.000 sorig kezelhető megfelelően).

A szótárkészítés nagyszámú lépését különböző szerzők különbözőképpen mutatják be a szakirodalomban. Hartmann (2001: 15, 20) szerint a sikeres szótárkészítés alapja az összeállítási folyamat piackutatáson alapuló alapos megtervezése és végrehajtása, oly módon, hogy ezzel találkozsanak a lehetséges felhasználók szükségletei, és megfelelően kialakított információs kategóriák legyenek (pl. jelentések, példák, kiejtés, nyelvtan, etimológia). Minden szótárprojektet meg kell tervezni; a tervezés főbb lépései az alábbiak:

1. Előzetes terv elkészítése (a projekt előkészítése, beleértve a piackutatást is).
2. Terepmunka: az adatok összegyűjtése és rögzítése (szövegtörzs, tanácsadók, adatbázis).
3. Leírás: a szöveg szerkesztése (szólista, használati útmutató, információs kategóriák).
4. Prezentáció: a végtermék kiadói munkálatai (formázás, nyomtatás, korrektúra, ellenőrzés).

Atkins és Rundell (2008) szerint a szótárkészítés tervezésekor először érdemes megvizsgálni a szótár előzményeit, kialakítani a szótár szócikkszerkezetét, meghatározni a szótár alkotórészeit, a címszólistát (címszóválogatás), a címszavak szerveződését, és a szócikktípusokat. Az

előzetes tervben választ kell adnunk azokra a kérdésekre, hogy mit tartalmazzon a szótár, milyen típusú szótárat kívánunk készíteni, ki fogja használni és mire. Össze kell gyűjtenünk a nyelvi adatokat, megválasztani a szoftvert, megírni a szerkesztési útmutatót és a mintaszócikket, és megtervezni a makrostruktúrát és a mikrostruktúrát.

Ma már, a közösségi szótárszerkesztés időszakában azt is megtehetjük, hogy szócikkíróként csatlakozunk egy közösségi szótár szerkesztési csapatához, pl. a *Wikipédia* vagy a *Wikiszótár* projekthez.

6.2 SZÓTÁRHASZNÁLAT

A lexicográfia termékei a szótárak, a szótárakat végső célként felhasználók veszik kézbe és használják. Ahhoz, hogy a célközönség számára megfelelő és hasznos szótárakat lehessen előállítani, meg kell ismerni a szótárhasználói szokásokat. A szótárkészítés mögött álló tudásnak, ismeretnek arra kell irányulnia, hogy a különböző felhasználói igényeket kielégítő szótárakat lehessen kiadni. A szótárhasználati kutatások a lexicográfia egyik fontos területének számítanak, mégis, a magyar szótárhasználati szokásokról csak néhány felmérés készült (ezek összefoglalását lásd Gaál 2016).

Az online-szótár-használati szokásokról az Institut für Deutsche Sprache (IDS) végzett átfogó kutatást (Müller-Spitzer szerk. 2014), az ő kérdőívüket felhasználva ismételte meg a vizsgálatot Gaál Péter magyarországi felhasználókkal (az eredményeket lásd Gaál 2016, 2017). Megállapította többek között, hogy nagyon szembetűnő az online szótárak térnyerése a papírszótárakkal szemben, hogy az online szótárak közül az általános és kétnyelvű szótárakat, illetve az értelmező és szinonima szótárakat használják a legtöbben. A felhasználók többsége szakmai célokra használja az online szótárakat, viszont nem szívesen fizetnek/fizetnének értük, ezért az ingyenességért cserébe inkább elfogadják a hirdetéseket a szótároladalon. A legtöbben hagyományos számítógépeken használnak online szótárakat, de elég magas a mobil eszközökön szótárt használók aránya is. A legfontosabb szótári jellemzőkként a megbízhatóságot, az áttekinthetőséget és a naprakésztséget jelölték be a válaszadók.

Prószéky Gábor (2011) szerint, mióta megjelentek az interneten elérhető ingyenes szótárak, azóta igazából nem a nyomtatott és elektronikus szótárak versenyeznek egymással, hanem „a pénzért beszerezhető

szótárak állnak szemben az ingyenesen hozzáférhető szótárakkal”. Elég gyakori, hogy a felhasználók – a leggyorsabb, legegyszerűbb, ingyenes megoldást keresve – szótár helyett fordítóprogramot használnak „szótárként”, általában fordításra. A gyakorló tanárok beszámolóí szerint ez az oktatásban is mindennapos, általában a Google fordítót próbálják e célra alkalmazni. Prószéky (2011) leírja, hogy a webfordítás.hu honlapot működtetve felismerték, hogy a felhasználó gyakran nem tudja, hogy mi a különbség a fordítóprogram és a szótár között, illetve a hagyományos szótári szócikkek felépítését sokszor bonyolultnak tartják a felhasználók, ezért ha valaki egy szó jelentését keresi a fordítóprogramban, azt átírányítják a szótári oldalra.

6.3 SZÓTÁR ÉS OKTATÁS

A szótárakkal kapcsolatos ismeretek oktatását három területre oszthatjuk:

1. A lexikográfia mint szakma oktatása. Európában több helyen is folyik MA szintű lexikográfus képzés, a legismertebbek a University of Birmingham és a University of Brighton képzései, továbbá több helyen hirdetnek lexikográfia mesterkurzusokat (Lexicography Master Class), de ezek nem adnak diplomát. 2009-ben indult Európában több egyetem közös programjaként az EMLex program (European Master in Lexicography) (www.emlex.eu); Magyarországon a Károli Gáspár Református Egyetem német nyelv és irodalom mesterszakján lehet ide bekapcsolódni.

2. A lexikográfia mint diszciplína oktatása. Lexikográfia kurzusokat számos egyetemen hirdetnek, elsősorban az idegen nyelv szakokon, a nyelvészeti órák keretében. Magyar nyelven a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszéke hirdetett meg lexikográfia tárgyú kurzusokat 1999-től alkalmazott nyelvészet és hungarológia szakos hallgatók számára (lásd Fóris 2002). A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 2011 óta a terminológia, a MID és a magyar-tanári mesterszak, valamint az alapképzésben a nyelvmentor specializáció részét képezik a lexikológia, lexikográfia kurzusok.

A MID (magyar mint idegen nyelv) tanár szak tantervében a lexikológia, lexikográfia 2 órás 2 kredites tárgy. Fontosnak tartottuk, hogy a szókinccsel és a szótárakkal kapcsolatos ismeretek külön kurzus keretében

jeljenek meg a képzésben. A kurzus célja alapvető ismeretek átadása a magyar szókincsről és a magyar nyelv szótáiról – kifejezetten azokra az ismeretekre és konkrét szótárakra összpontosítva, amelyek a MID oktatásában hasznosíthatók (lásd Fóris 2013).

3. A szótárhasználati készségek kialakítása és fejlesztése az oktatásban (szótárdidaktika). Az idegennyelv-oktatásban és az anyanyelvi nevelésben a szótárhasználatot már létező készségként szokás kezelni, pedig ezeknek a készségeknek a kialakítása, és a szótárakkal kapcsolatos ismeretek átadása az oktatás feladata.

A szótári ismeretek oktatásának előnye, hogy a hallgatók képesek lesznek a gyors és eredményes szótárhasználatra, információk hatékony megtalálására, információk ellenőrzésére, esetleg szótárprojektekben való közreműködésre. Egy másik pozitívum, hogy képessé teszi a hallgatókat az elavult vagy szakszerűtlenül készített, illetve az úgynevezett „hamis szótárak” felismerésére, és a megfelelő minőségű, a céljaikhoz illeszkedő szótárak megtalálására.

Dringó-Horváth (2017) arra hívja fel a figyelmet, hogy a digitális környezetben még fontosabb a hallgatók felkészítése a szótárhasználatra, pl. hogy megtanulja a szükségletének leginkább megfelelő digitális fordítástámogató eszköz kiválasztását, a kritikai hozzáállást, a megfelelő szelektálási képességet. Sőt, arra is érdemes felkészíteni a hallgatókat, hogy a közösségi szótárkészítésbe hogyan tudnak bekapcsolódni, hogy tudnak szócikket írni vagy lektorálni.

6.4 SZÓTÁRKUTATÁS

A szótárkutatás a lexikográfia elméleti területe, elméleti lexikográfia-ként vagy metalexikográfia-ként is emlegetik. A szótárkutató egyaránt vizsgálhatja magát a szótári művet (a formát, a tartalmat, az információs szerkezetet), a szótárkészítés folyamatát, a felhasználói szempontokat és szokásokat, illetve a szótárakkal kapcsolatos oktatási feladatokat. Hartmann (2001: 30) szerint a szótárkutatás főbb területei a következők: szótártörténet, szótárkritika, szótárszerkezet, szótártipológia, szótárhasználat stb. A szótárkutatás egy speciális területe a tanulói szótárak készítésével kapcsolatos: ezt „pedagógiai lexikográfia” néven szokták emlegetni.

KÉRDÉSEK

1. Ön milyen típusú szótárakat használ szabadidejében, illetve a munkája során? Milyen célra használja ezeket a szótárakat?
2. Érdeklődjön környezetében, ismerőseitől, hogy ők milyen szótárakat használnak szívesen? Melyek a szótárválasztás legfontosabb szempontjai?
3. Képzelve el, hogy lehetősége nyílik arra, hogy az intézménye könyvtárfejlesztéséhez javaslatot tegyen szótárak beszerzésére. A szótári lista mellé rövid indoklást is kérnek.

Készítse el a listát, hogy a MID oktatása szempontjából mely nyomtatott szótárak beszerzését tartja feltétlenül szükségesnek a könyvtár számára! Indokolja a javaslatát!

4. Lehetősége nyílik arra, hogy intézményében javaslatot tegyen online szótárak előfizetésére.

Készítse el a listát, hogy a MID oktatása szempontjából mely (előfizetéses) online szótárak beszerzését tartja feltétlenül szükségesnek a könyvtár számára! Indokolja a javaslatát!

5. Hallgatói érdeklődnek öntől, hogy mely ingyenesen hozzáférhető, online magyar nyelvű szótárakat, referenciaműveket ajánlaná számukra az önálló tanuláshoz.

Készítse el a listát, hogy a MID oktatása szempontjából mely ingyenes online szótárak használatát ajánlja a hallgatói számára! Indokolja a javaslatát!

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

- Dringó-Horváth Ida 2017. Digitális szótárak – szótárdidaktika és szótárhasználati szokások *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Különkiadás 2017. <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/DringóHorvath.pdf>
- Fóris Ágota 2002. *Szótár és oktatás*. (Iskolakultúra könyvek 14.) Iskolakultúra, Pécs, 73–110. <http://mek.oszk.hu/01800/01890/>
- Gaál Péter 2016. Online szótár-használat Magyarországon (OHM) – egy kérdőíves szótárhasználati felmérés eredményei I. *Alkalmazott*

- Nyelvtudomány*. 16 (2) <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/GaalP.pdf>
- Gaál Péter 2017. Onlineszótár-használat Magyarországon (OHM) – egy kérdőíves szótárhasználati felmérés eredményei II. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 17 (1) http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/Gaal_P.pdf
- Gonda Zsuzsa 2009. A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése. In: *Anyanyelv-pedagógia II/ 2*. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=160>
- Prószéky Gábor 2011. A szótári világ átalakulási tendenciái az internet megjelenésével. *Modern Nyelvoktatás* 17 (4), 3–11. http://epa.oszk.hu/03100/03139/00017/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatas_2011_4.pdf

7. MAGYAR NYELVŰ SZÓTÁRAK

7.1 MAGYAR TANULÓI SZÓTÁRAK

A *Hungarobox* projekt (Survey of Hungarian online glossaries and vocabulary exercises) a Finn–Magyar Társaság vezetésével (Marjatta Manni-Hämäläinen irányításával) indult el 2013-ban a Grundtvig Tanulási Kapcsolatok pályázat keretében. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke együttműködő partnerként vett részt benne (projektfelelős: Nádor Orsolya). A szakmai találkozók egyik témája a lexikográfia, lexikológia, szókincsvizsgálat, szókincstanítás témaköre volt, célkitűzése pedig a) a már létező magyar online tanulói szótárak/glosszáriumok adatainak, elérhetőségének összegyűjtése és az adatok nyilvános közzététele, b) a már létező, szókincstanítással foglalkozó tananyagok adatainak összegyűjtése, c) egy többnyelvű, a magyar mint idegen nyelv oktatását szolgáló online glosszárium elkészítése, d) pilotprojektként a többnyelvű online tanulói szótár egy részének elkészítése a magyar mint idegen nyelvet tanulók számára; továbbá mindezen adatok nyilvános közzététele a projekt honlapján (www.hungarobox.eu, lásd Fóris 2013).

Kifejezetten a magyar nyelvet tanulók számára alig néhány nyomtatott szótár készült. A Grimm Kiadó adott ki magyar–angol (Mozsárné Magay–P. Márkus 2008), magyar–francia, magyar–német, magyar–orosz és magyar–spanyol nyelvpárokban tanulói szótárakat, igaz, ezek nem kifejezetten a magyar nyelvet tanulók számára készültek, de fel lehet őket használni e célra. Magyar köznyelvi értelmező szótár nem készült a magyar mint idegen nyelvet tanulók számára; az általános szótáraink közül a a nyelvtanulók számára az Értelmező szótár+-t (ÉrtSz.+) szoktuk ajánlani.

Örömteli, hogy online szótárakból és szótári applikációból egyre több érhető el. Elkészült pl. egy magyar–szomáli online szótár szomáloknak (Joachim–Tukale 2013). Két példa a szótári applikációkra: A *Hungarian Dictionary* androidos applikáció a Google Play áruház keresőfelületén

az első öt szótár között szerepel több mint 13000 felhasználó értékelése alapján. A TinyAppWorks fejlesztette ki, online és offline módban is használható, ingyenes szótár. A *Bab.la* online szótár magyar kezdőoldalán tematikus témaköröket találunk; magyar–angol nyelvpárban ekvivalenseket, példamondatokat, kiejtést ad meg a szótár.

A nyelvtanulók számára gyors és egyszerű a mobil szótári applikációk használata, ezért a jövőben egyrészt a kutatást és az oktatást egyaránt célszerű kiterjeszteni a mobil szótári alkalmazásokra, másrészt a MID készülő szótárait is érdemes online formátumra tervezni, illetve mobil applikációt készíteni hozzájuk.

7.2 MAGYAR KÖZNYELVI SZÓTÁRAK

A Magay Tamás szerkesztésében megjelent *A magyar szótáriródalom bibliográfiája* (Magay 2004, 2011) című kötet tartalmazza a Magyarországon 2010-ig megjelent általános nyelvi szótárak bibliográfiáját.

Az alábbiakban azoknak a magyar szótáraknak az adatait sorolom fel, amelyeknek kiemelten fontos az ismerete, használata az anyanyelvi és a MID oktatásban.

Számos régi magyar szótárat digitalizáltak, ezek könyvtári adatbázisokon, kiadók honlapján keresztül elérhetőek. A Magyar Elektronikus Könyvtárban pl. sok régi (történeti szempontból jelentős) szótárat találhatunk meg. Ha egy szótár digitalizált formában is elérhető, az adatai után a webhelyet is feltüntettem.

A fontosabb online szótárak és online adatbázisok adatait és elérhetőségét is megadom az alábbi listában. Ezek között van pl. a *ht-online* szótár, amely a Magyarországon kívüli magyar régiók szókincsét teszi közzé.

INGYENES FELÜLETEK SZÓTÁRAK DIGITALIZÁLT VÁLTOZATAIVAL

Magyar Elektronikus Könyvtár: www.mek.oszk.hu

MeRSZ online okoskönyvtár: <https://mersz.hu>

Digitális Tankönyvtár: <https://www.tankonyvtar.hu>

MAGYAR SZÓTÁRKIADÓK HONLAPJAI:

Akadémiai Kiadó: <https://akademiai.hu> > Szótár

Grimm Kiadó: www.grimm.hu

Grimm Online Szótár: www.grimmonlineszotar.hu

Osiris Kiadó: www.osiriskiado.hu

Mezőgazda Kiadó: <https://www.mezogazdakiado.hu/>

MorphoLogic Kft.: <http://www.morphologic.hu/>

Szak Kiadó: <http://www.szak.hu/>

Tinta Könyvkiadó: <http://www.tintakiado.hu/>

NYOMTATOTT SZÓTÁRAK

Egynyelvű általános szótárak

ÉKsz.¹ = Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest. [és az utánnomásai]

ÉKsz.² = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. (2. átdolgozott kiadás.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1959–1962 *A magyar nyelv értelmező szótára*. Vol. 1–7. Akadémiai Kiadó, Budapest. [Elektronikus kiadások: Arcanum Adatbázis Kft., Bp., 2004.; In: Arcanum DVD könyvtár VI. – lexikonok, adattárak. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2004.] <http://mek.oszk.hu/18000/18025/>

ÉrtSz.+ = Eöry Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár+.* Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomköri csoportok. Tinta Könyvkiadó, Budapest. s://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tinta/TAMOP-4_2_5-09_Ertelmezo_szotar_PLUSZ/adatok.html

Pusztai Ferenc (főszerk.) 2014. *Magyar értelmező kéziszótár + NET*. Akadémiai Kiadó, Budapest. [bármelyik kiadás]

IdSzSz. = Bakos Ferenc 2002. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. [az utánnomások is megfelelnek]

MSzkt. = Kiss Gábor (főszerk.) 1998. *Magyar szókincstár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Nszt. = Ittész Nóra (főszerk.) 2006–. *A magyar nyelv nagyszótára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <http://nagyszotar.nytud.hu/index.html>

OldSzSz. = Tolcsvai Nagy Gábor 2007. *Idegen szavak szótára*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 2.) Osiris Kiadó, Budapest.

- OSzólKm. = Szemerikényi Ágnes 2009. *Szólások és közmondások.* (A magyar nyelv kézikönyvtára 3.) Osiris Kiadó, Budapest.
- Sass Bálint – Várad Tamás – Pajzs Júlia – Kiss Margit 2010. *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SzinSz. = O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva 1978. *Magyar szinonimaszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2010. *Magyar Szinonimaszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VégSz. = Papp Ferenc (szerk.) 1969. *A magyar nyelv szóvégmutato szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Más, újonnan megjelent, a magyar nyelv és/vagy a MID oktatásában felhasználható, jelentős magyar nyelvű szótárak is választhatók az elemzéshez. (Pl. a Grimm Kiadó kétnyelvű tanulószótárai.) További szótárakról adatok a kiadók honlapján találhatóak.

ONLINE ADATBÁZISOK

Az MTA Nyelvtudományi Intézet adatbázisai elérhetők erről a címről:
<http://www.nytud.hu/adatb/index.html>

Néhány példa:

ht-lista = *ht online szótár.* Termini Kutatóhálózat, 2010. Elérhető: <http://ht.nytud.hu/>

MNSzt. = *Magyar nemzeti szövegtár.* Elektronikus adatbázis, a mai magyar írott köznyelv általános célú reprezentatív korpusza. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. [Elérhetőség: <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>]

Az MTA helyesírási tanácsadó portálja: <https://helyesiras.mta.hu/>

ONLINE SZÓTÁRAK

Wikipédia: www.wikipedia.org

Wikiszótár: <http://hu.wiktionary.org>

Továbbá minden olyan online szótár vagy adatbázis, illetve mobil applikáció, amely a magyar mint anyanyelv vagy a magyar mint idegen nyelv oktatásához felhasználható.

Nyelvészeti folyóiratok, amelyek lexikográfiai témájú közleményeket és szótárrecenziókat is közölnek

Alkalmazott Nyelvtudomány: www.alkalmazottnyelvtudomany.hu

Fordítástudomány: <http://alknyelvport.nytud.hu/kiadvanyok/forditastudomany>;

<http://www.elteftt.hu/hu/ftt-kiadvanyai>

Iskolakultúra: <http://www.iskolakultura.hu/>

Magyar Nyelv: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/>

Magyar Nyelvőr: <http://nyelvor.c3.hu/nyr.htm>

Modern Nyelvoktatás:

<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=03139>; <http://www.tintakiado.hu/books.php?labels=10>

Magyar Terminológia: <https://akademiai.com/loi/1206>

THL2: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=1467>

IRODALOM

- Antal László 1959. Megjegyzések a szóállomány statisztikai vizsgálatáról. *Magyar Nyelvőr* 83 (3), 307–311.
- Apreszjan, J. D. 1971. *A modern strukturális nyelvészet elmélete és módszerei*. Gondolat, Budapest.
- Atkins, B. T. Sue – Rundell, Michael 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press, Oxford.
- Barátné Hajdu Ágnes – Babiczky Béla 1998. *Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába*. Universitas, Budapest.
- Baron, Dennis 2009. *A Better Pencil – Readers, Writers and the Digital Revolution*. Oxford University Press, New York.
- Benkő Loránd (szerk.) 2002/1967. *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 50–62, 259–269.
- Bergenholtz, Henning – Tarp, Sven (eds.) 1995. *Manual of specialised lexicography*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Berners-Lee, Tim – Handler, James – Lassila, Ora 2001. The Semantic Web. *Scientific American*. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web> (2017.08.17.)
- Bölcskei Andrea 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest.
- Bynon, Theodora 1997. *Történeti nyelvészet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- De Mauro, Tullio – Chiari, Isabella (eds) 2005. *Parole e numeri. Analisi quantitative dei fatti di lingua*. Aracne, Roma.
- De Mauro, Tullio – Moroni, Gian Giuseppe 1996. *DIB. Dizionario di base della lingua italiana*. Paravia, Torino.
- Dringó-Horváth Ida 2017. Digitális szótárak – szótárdidaktika és szótárhasználati szokások *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Különkiadás 2017. <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/DringoHorvath.pdf>

- Fejes László 2003. A szóösszetételek elemzéséről. In: Bakró-Nagy Marianne – Rédei Károly (szerk.) Ünnepi kötet Honti László tiszteletére, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 106–113.
- Fejes László 2005. Összetett szavak finnugor nyelvekben. PhD-disszertáció. Budapest, Kézirat. <http://nytud.hu/~fejes/phd/index.html> [hozzáférés: 2011.09.25.]
- Fóris Ágota – Rihmer Zoltán 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9 (1), 109–113.
- Fóris Ágota 2002. *Szótár és oktatás*. (Iskolakultúra könyvek 14.) Iskolakultúra, Pécs. <http://mek.oszk.hu/01800/01890/>
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2006. A nyelvi és az enciklopédikus információk a szótári jelentés-meghatározásban. In: Klaudy Kinga – Dobos Csilla (szerk.): *A világ nyelvei és a nyelvek világa. A XV. MANYE Kongresszus előadásai. Miskolc. 2005. április 7–9. (A MANYE Kongresszusok előadásai 2.)* Vol 2/2. MANYE – Miskolci Egyetem, Pécs–Miskolc, 259–264.
- Fóris Ágota 2007. A szótár terminus értelmezéséről. In: Magay Tamás (szerk.) *Félmúlt és közeljövő* (Lexikográfiai füzetek 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 295–302.
- Fóris Ágota 2010a. A skálafüggetlen hálószerkezet a szótárakban. In: Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor (szerk.): *Szótárak, szólások, nevek vonzásában. Köszöntő könyv Fábián Zsuzsanna tiszteletére*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 111.) Tinta Könyvkiadó, Budapest, 81–92.
- Fóris Ágota 2010b. A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv* 106 (4), 424–438.
- Fóris Ágota 2012. A lexikon megközelítései. Alberti Gábor – Kleiber Judit – Farkas Judit (szerk.) *Vonzásban és változásban*. Pécs: PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 277–307.
- Fóris Ágota 2013. Lexikológia, lexikográfia a magyar mint idegen nyelv tanárképzésben. *THL₂* 9 (1-2), 55–65. <http://epa.oszk.hu/01400/01467/00010/pdf/>
- Fuertes-Olivera, Pedro A. 2010. Lexicography for the Third Millennium: Free Institutional Internet Terminological Dictionaries for Learners. In: Fuertes-Olivera, Pedro A. (ed.) 2010. *Specialised Dictionaries for Learners*. (Lexicographica Series Maior 136.) Berlin: De Gruyter. 193–209.

- Gaál Péter 2010. Online szótárak a Web 2.0 platformon – A Wikiszótár és a Wiktionary. *Magyar Terminológia* 3 (2), 251–268.
- Gaál Péter 2011. A hagyományos szótárak vizsgálati szempontjainak alkalmazhatósága az online szótárak esetében. In: Boda István Károly – Mónos Katalin (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Debrecen, 2010. augusztus 28–30.* (MANYE Vol. 7.) Budapest–Debrecen: MANYE – Debreceni Egyetem. 432–437.
- Gaál Péter 2012. Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez In: *Magyar Terminológia* 5 (2), 225–250.
- Gaál Péter 2016. Onlineszótár-használat Magyarországon (OHM) – egy kérdőíves szótárhasználati felmérés eredményei I. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 16 (2) <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/GaalP.pdf>
- Gaál Péter 2017. Onlineszótár-használat Magyarországon (OHM) – egy kérdőíves szótárhasználati felmérés eredményei II. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 17 (1) http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/Gaal_P.pdf
- Gaál Péter 2017. A magyar nyelv nagyszótára és társai: Magyar nyelvű online értelmező szótárak a világhálón. In: Hajba Renáta – Tóth Péter – Vörös Ferenc (szerk.) „...ahogy a csillag megy az égen...”: *Köszöntő kötet Molnár Zoltán tiszteletére.* Szombathely: Savaria University Press. 101–112.
- Gáldi László 1957. *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gerstner Károly 2003. A magyar nyelv szókészlete. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *A magyar nyelv kézikönyve,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 117–158.
- Giuliani, Alessandro – Iacobini, Claudio – Thornton, Anna M. (2005): La nozione di vocabolario di base alla luce della stratificazione diacronica del lessico dell'italiano. In: Tullio De Mauro – Isabella Chiari (eds.): *Parole e numeri. Analisi quantitative dei fatti di lingua,* Aracne, Roma, 193–214.
- Guiraud, Pierre 1954. *Les Caractères statistiques du vocabulaire.* Presses universitaires de France.
- Hartmann, Reinhard R. K. 2001. *Teaching and Researching Lexicography.* (Applied Linguistics in action 2) Pearson Education, Exeter.
- Hegedűs Attila 2001. A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata. In: Kiss Jenő (szerk.) *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest. 375–408.

- Kálmán László 2010. Mi a csoda az az „alapszókincs”? *Nyelv és Tudomány*, <https://www.nyest.hu/hirek/mi-a-csoda-az-az-alapszokincs>
- Kenesei István 2000. A szavak és más lexikai alapegységek. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 76–91.
- Kerekes Pál – Kiszl Péter 2015. Az elektronikus könyvről – oktatáson innen és túl. *Iskolakultúra XXV* (3), 56-71. <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2015/03/05.pdf>
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, Osiris Kiadó, Budapest, 187–292.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2002. Tájszótárírás és tájszótárak. *Magyar Nyelvőr* 126 (4), 391–415.
- Kiss Mónika 2004. Szótár a szótárban. In: Tóth Szergej – Földes Csaba – Fóris Ágota (szerk.) *Lexikológiai, lexikográfiai látkép: problémák, paradigmák, perspektívák* (Fasciculi Linguistici Series Lexicographica 3.), Generalia, Szeged, 61–68. <http://mek.oszk.hu/04400/04468>
- Magay Tamás 2004a. Szó, ami szó. In: Fóris Ágota – Pálfy Miklós (szerk.) *A lexikográfia Magyarországon* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXV.), Tinta Könyvkiadó, Budapest, 53–71.
- Magay Tamás (szerk.) 2004b. *A magyar szótárirodalom bibliográfiája*. (Lexikográfiai füzetek 1.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Magay Tamás (szerk.) 2011². *A magyar szótárirodalom bibliográfiája*. (Lexikográfiai füzetek 1.) Akadémiai Kiadó, Budapest. (2. javított, bővített kiadás)
- Massariello Merzagora, Giovanna 1983. *La lessicografia*. Zanichelli, Bologna.
- Melich János 1907. *A magyar szótárirodalom*. (Nyelvészeti füzetek 46.) Athanaeum, Budapest.
- Murugesan, San 2009. *Handbook of Research on Web 2.0, 3.0, and X.0: Technologies, Business, and Social Applications*. Information Science Reference, Hershey/New York.
- Müller-Spitzer, C. ed. 2014. *Using Online Dictionaries* (Lexicographica Series Maior 145.) Walter de Gruyter, Berlin\Boston.
- Ogden, Charles Kay 1944. *Basic English. A general introduction with rules and grammar*. Paul Treber, London.

- Ország László 1954. *A magyar szókészlet szótári feldolgozásának kérdései*. I. OK. VI. 117–133.
- Ország László (szerk.) 1962. *A szótárírás elmélete és gyakorlata a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában*. (Nyt. Ért. 36.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Papp Ferenc 2006/1966. Szövegszó, szóalak, lexéma. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Papp Ferenc olvasókönyv*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 135–142.
- Papp Ferenc 2006/1974. Strukturális-matematika-algebrikus (nyelvészet). In: Klaudy Kinga (szerk.) *Papp Ferenc olvasókönyv*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 72–80.
- J. Soltész Katalin 1963. Guiraud statisztikai módszere a szókincs vizsgálatában. In: Telegdy Zsigmond (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok I*, Akadémiai Kiadó, Budapest., 263–272.
- Svensén, Bo 1993. *Practical Lexicography. Principles and methods of dictionary-making*. Oxford University Press, Oxford.
- Szirmai Mónika 2005. *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Terminológia műhely 2012*. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 433–464. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Tóth Máté 2010. A szintaktikai és a szemantikai paradigma. Egy globális hálózati metaadat-infrastruktúra felé. *Magyar Terminológia* 3 (2), 183–214.
- H. Varga Márta 2006. „Születésnapját a születése napján ünnepeltük”. Töprengések a szoros szerkezetű összetett szavak toldalékolásáról. *Magyar Nyelvőr* 130 (4), 493–497.
- Zgusta, Ladislav 1971. *Manual of Lexicography*. Mouton, The Hague/Paris.
- Zsemlyei János 2002. *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

FORRÁSOK

- Apáczai Csere János 1653. *Magyar Encyclopaedia*. Utrecht.
- Bab.la (online szótár): <http://hu.bab.la/>
- Calepini, Ambrosii 1585. *Dictionarium Decem Linguarum (...)*. Lyon.
- Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862–1874. *A magyar nyelv szótára*. I–VI. Emich Gusztáv Akadémiai Nyomdásznál. Pest. <http://czuczor.oszk.hu/elolap.php>; <http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/>
- DoL 1998 = Hartmann, Reinhard R.K. – James, Gregory (eds.) 1998. *Dictionary of Lexicography*. Routledge, London/New York.
- ÉKsz = Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉKsz² = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EMLex (European Master in Lexicography): <https://www.emlex.phil.fau.eu/>; www.emlex.eu
- ÉrtSz.+ = Eöry Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár+. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomköri csoportok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. s://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tinta/TAMOP-4_2_5-09_Ertelmezo_szotar_PLUSZ/adatok.html
- EURALex: <https://euralex.org/>
- globaLex: <http://globalex.link/>
- Google Play: <https://play.google.com/store>
- Hungarian Dictionary (Google Play áruház): <https://play.google.com/store/apps/details?id=tinyappworks.dictionary&hl=en>
- Hungarobox: www.hungarobox.eu
- ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information
- ISO 12199:2000 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet
- ISO 8879:1986 Information processing – Text and office systems – Standard Generalized Markup Language (SGML)
- Joachim László – Muhyadin Hussein Tukale 2013. *Hungariyan – Somali qaamuus, tusiyaha qaybaha guud. / Magyar – szomáli szótár (szomálokknak). Fogalomköri mutatóval. (Online szótár.)* Budapest: RMK - Menekültmisszió. <http://qaamuus.rmk.hu>

- KER 2002 = *Közös Európai Referenciakeret* – magyar változat (2002):
http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp [hozzáférés: 2011.09.25.]
- Kresznerics Ferenc 1831–1832. *Magyar Szótár* (...). Buda.
- MANYE: www.manye.hu
- Mozsárné Magay Eszter – P. Márkus Katalin (szerk.) 2008. *Angol–magyar, Magyar–angol tanulószótár érettségizőknek és nyelvvizsgázóknak*. Grimm Kiadó, Szeged.
- MSzFE. = Lakó György (főszerk.) 1967–1981. *A magyar szókészlet finnugor elemei. Etimológiai szótár* 1–3. + Mutató. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nszt. = Ittész Nóra (főszerk.) 2006–. *A magyar nyelv nagyszótára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <http://nagyszotar.nytud.hu/index.html>
- O. Nagy Gábor – Ruzsicky Éva 1978. *Magyar Szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pápai Páriz Ferenc 1708. *Dictionarium Latino-Hungaricum és Dictionarium Hungarico-Latinum*. Lőcse.
- Pusztai Ferenc (főszerk.) 2014. *Magyar értelmező kéziszótár + NET*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szenczi Molnár Albert 1604. *Dictionarium Ungarico-Latinum*. Nürnberg.
- Verantius Faustus 1595. *Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Vngaricae*. Velence.
- Wéber Gábor 2010. *Autóverseny szakszótár és értelmező szótár. Angol–magyar, magyar–angol*. Grimm Kiadó, Budapest.
- Wikipédia: www.wikipedia.org
- Wikiszótár: <http://hu.wiktionary.org>
- Wiktionary: <http://en.wiktionary.org>

A JEGYZET ELKÉSZÍTÉSÉHEZ FELHASZNÁLT
SAJÁT TANULMÁNYOK

- Fóris Ágota – Gaál Péter 2013. Lexicography, terminography and the role of new mobile devices in teaching terminology. *Terminologija* (20), 75–81.
- Fóris Ágota – Rihmer Zoltán 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9 (1), 109–113.
- Fóris Ágota 2002. *Szótár és oktatás*. (Iskolakultúra könyvek 14.) Iskolakultúra, Pécs. <http://mek.oszk.hu/01800/01890/>
- Fóris Ágota 2004. A szótárak és a szótárírás társadalmi-gazdasági szerepéről. *Tudásmenedzsment* (2), 111-122. http://epa.oszk.hu/02700/02750/00010/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2004_02_111-122.pdf
- Fóris Ágota 2010. A skálafüggetlen hálószerkezet a szótárakban. In: Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor (szerk.) *Szótárak, szólások, nevek vonzásában. Köszöntő könyv Fábián Zsuzsanna tiszteletére*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 111.) Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–92.
- Fóris Ágota 2012. A lexikon megközelítései. In: Alberti Gábor – Kleiber Judit – Farkas Judit (szerk.) *Vonzásban és változásban*. (A nyelvészeti Doktorandusz füzetek különkiadása) Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs. 277–307.
- Fóris Ágota 2012. A szótár fogalma a magyar lexikográfiában. In: Pintér Tibor – Pődör Dóra – P. Márkus Katalin (szerk.) *Szavak pásztora. Írások Magay Tamás tiszteletére*. Szeged: Grimm Kiadó. 22–38.
- Fóris Ágota 2013. Lexikológia, lexikográfia a magyar mint idegen nyelv tanárképzésben. *THL2* 9 (1-2), 55–65. <http://epa.oszk.hu/01400/01467/00010/pdf/>

E módszertani segédkönyv célja az olvasók bevezetése a lexikológia és a lexikográfia témakörébe. A kötet az alapvető lexikológiai és lexikográfiai ismereteken túl bemutatja azokat az elméleti kapcsolódási pontokat, amelyek megalapozzák a modern szótárkészítés és -használat kérdéseit. Ennek keretében az olvasók megismerik és elemzik a lexikológiai alapfogalmakat, és a magyar mint anyanyelv és a magyar mint idegen nyelv (MID) szempontjából fontos mai magyar szótárakat és adatbázisokat. A kötet egyik célja, hogy az olvasók elegendő ismeretet szerezzenek a magyar nyelvű és magyar kiadású szótárakról, jártasságot szerezzenek a megfelelő szótárak kiválasztásában, a magyar nyelvet tanuló diákjaiknak órai és órán kívüli használatra megfelelő (offline és online) szótárakat tudjanak javasolni.

Az elméleti részek után az egyes fejezetek végén olyan feladatok is találhatóak, amelyek segítségével az olvasók feldolgozhatják és begyakorolhatják a lexikológiai és lexikográfiai ismereteket, és fejleszthetik szótárhasználati készségeiket.